

OPETUSHALLITUS
UTBILDNINGSSTYRELSEN

MÁTTÁÁTTÂSHALDÂTTÂS

LUVÂTTUV MÁTTÁÁTTÂSVUÁVÂM VUÁÐÐUSEH 2015
Nuoráid uáivildum luvâttâhškovlim máttááttâsvuávâm vuáđđuseh

Siskáldás

1	MÁTTÁÁTTÂSVUÁVÁM	3
1.1	Máttááttâsvuávám ráhtim.....	3
1.2	Máttááttâsvuávám siskáldás.....	4
2	LUVÂTTÂHŠKOVLM PARGO JÁ ÁRVUVUÁÐU.....	6
2.1	Luvâttâhškovlim pargo	6
2.2	Árvuvuáðu	6
4	UÁPPEE STIVRIM JÁ TUÁRJUM	8
4.6	Kielân já kulttuurân lohtâsejee koččâmušah	8
5	OPPÂMULMEH JÁ MÁTTÁÁTTÂS KUÁVDÁŠLIH SISKÁLDÂSAH	10
5.3.	Eenikielâ já kirjálâšvuotâ.....	10
5.3.3	Sämikielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmeeri.....	10
5.3.8	Suomâ sämikielâlâid -oppâmeeri.....	18
5.3.9	Ruotâ sämikielâlâid -oppâmeeri	18
5.5	Viereskielah	19
5.5.7	Viereskielah, sämikielâ, A-oppâmeeri.....	21
5.5.8	Viereskielah, sämikielâ, B2-oppâmeeri	24
5.5.9	Viereskielah, sämikielâ, B3-oppâmeeri	26
LAHTOS 1		
	Ovdánejee kielâtááidu taasij kuvvimciäkkádâh.....	29
LAHTOS 3		
	Luvâttâhškovlim tievâsmittee sämikielâ máttááttâs ulmeh, kuávdášliih siskáldâsah já uáppee oppâm árvuštállâm. Máttááttâshaldâttâs raavâ nr 8/012/2015	39

1 MÁTTÁÁTTÁSVUÁVÁM

1.1 Máttááttásvuávám ráhtim

Luváttáhškovlim máttááttásvuávámvuáhádudv uásih láá

- luváttáhlaahâ (629/1998) já -asáttâs (810/1998)
- staatâräädi asáttâs luváttáhlaavâst uáivildum škovlim almolijn vâldikodálijn uulmijn já tijmejuávust (942/2014)
- Máttááttáshaldáttâs miárádâs luváttuv máttááttásvuávám vuáđđusijn
- škovlim uárnejeeje tuhhiitem máttááttásvuávám
- luváttáhasáttâs (810/1998) 3 § miáldásâš ihásâš vuávám.

Puoh nuorâi luváttáhškovlim uárnejeejeeh ráhtih luváttuv máttááttásvuávám tai luváttuv máttááttásvuávám vuáđđusij miel, jis máttááttâs- já kulttuurministeriö miedettem ornimlooveest ij eres čuávu. Jis luváttáhškovlim ornimlopán kulá eromâš škovlimpargo, toos lohtásejee miárádâsah váldojeh vuotân máttááttásvuávám ráhtidijn. Máttááttásvuávámist merideh luváttuv máttááttâs- já šoddâdempargoost. Škovlim uárnejeejee ráhtá máttááttásvuávám vuáđuld luuhâmive vuávám máttááttâs keevâtlíi orniimist. Uáppee ráhtá suu persovnlíi máttááttásvuávám luváttuv máttááttásvuávám sehe luuhâmive vuávám vuáđuld.

Máttááttásvuávám ráhtidijn kalga vâldiđ vuotân eres oppâlájádâsâi máttááttâsfalálduv sehe luváttuv toimâpirrâs, páihálijd máttimnaavcâid já sierânâsresursijd. Luváttáhpáikkikode teikâ -kuávlu luándu já piirâs, historjá, kielâtileh sehe iäláttâs- já kulttuureellim pyehtih máttááttásvuávámân páihálâšvuodâ. Keevâtlâš oovtâstpargo sierâ suorgij äššitobdeiguin lasseet oppâm eellimaldavuođâ já jieññâlvuodâ. Máttááttásvuávám ráhtidijn meid taheh ägikyevdilín máttááttásvuávám vuáđđusijn meridum aášijd.

Škovlim uárnejeejee tuhhit luváttuv máttááttásvuávám ovdil tom kiávturnvâldim sierâ suomâkielâlii, ruotâkielâlii já sâmikielâlii sehe táárbu miel eres kielân adelum máttááttâs várás.

Uáppee máhđulâšvuodâ čodâldittid luváttuv oppâmiárán kullee uápuid kuulmâ ive siste kalga turvid nuuvt, ete uárnejeh uápui ovdánem njebžilávt já fáalih tuárvi torjuu oppâmân. Máttááttásvuávám kalga ráhtid tienuuvt, ete tot addel uáppei máhđulâšvuodâ ohtâgâsláid valjiimijd nuuvt ete ana ävkkín meid eres škovlim uárnejeejei adelem máttááttâs.

Škovlim uárnejeejee meerrid, ete maht máttááttásvuávám ráhtoo máttááttásvuávám vuáđđusij vuáđuld. Luváttuv máttááttásvuávám ráhtoo oovtâstpargoost luváttuv pargovievváin, uáppeiguin, uáppei vanhímijguin já huolâtteijeiguin sehe njuolgâdusâi vaattâm oosijn lasseen virgeomâháiguin, kiáh hoittájeh sosiaal- já tiervâsvuodâhuoláttâs olášutmân kullee pargoid. Oovtâstpargo máttááttásvuávám ráhtimist pyehtih porgâđ meid eres škovlim uárnejeejeiguin já sierâ čonâsjuávhuiguin. Puoh uáppei vanhímijn já huolâttejein kalga lede máhđulâšvuotâ uápásmuđ máttááttásvuávámân. Ovdil máttááttásvuávám tuhhiitem škovlim uárnejeejee kalga kuullâđ uáppeekode já luváttuv pargovievâ sehe vâridid luváttuv puoh uáppeid

máhdulâšvuodâ oovdânpyehtid uáivilis tast. Oovtâstpargoin sierâ pelijguin viggeh visásmittid luvâttâhškovlim ollâ tääsi, ohtsâškodálii merhâšitteevuodâ sehe oles siärváduv čonâdâttâm oovtâst miärášum ulmijd já toimâvuovviid.

Máttááttâsvuávám ráhtidijn viggeh čuávdušijid, moh ovdedeh luvâttuv toimâkulttuur, tuárjuh uáppei pyereestvaijeem, vaijeem já uásálâžžân orroom, ruokâsmiteh resursij njebžilis já pehtilis kiävtun sehe taheh maangâpiälâsubbon vuáruvaikuttâs luvâttuv siste já koskâvuodâst pirâstíttee ohtsâškoodán.

1.2 Máttááttâsvuávám siskáldâs

Nuorâi luvâttâhškovlim máttááttâsvuávám ana sistees čuávvo oosijid:

- toimâjuurdâ já árvutiädušmeh
- škovlim uárnejeijee tuhhiitem luvâttuv tijmejuáhu
- kielâohjelm
- toimâkulttuur prinsiipeh
- oppâmpirráseh já -vyevih
- jiečânâs oppâm prinsiipeh
- fáddâubâlâšvuodah
- oppâamnâs pargo, oppâamnâs máttááttâs almoliih ulmeh já árvuštállâm
- ulmeh já teháliih siskáldâsah kuursâi miel
- pääihi já oppâlájádâs oovtâstpargo
- oovtâstpargo áámmátlij oppâlájádâsâiguin já eres luvâttuvâiguin
- oovtâstpargo ollâopâttuvâiguin, áámmátškovlâiguin, eres oppâlájádâsâiguin já pelijguin
- tiätu- já viestâdemteknologia máttááttâskevttim vuávám
- stivrimvuávám
- oppâm torjuu tarbâšeijee uáppei máttááttâs
- kielâ- já kulttuurjuávhui máttááttâs
- oppâmhuolâttâs
- uápee oppâm árvuštállâm
- tooimâ juátkoo ovdedem já árvuštállâm.

Luvâttuv máttááttâsvuávámist kalga kuvviid puoh toos kullee kuursâi uulmijd já teháliid siskáldâsâid.

Jis luvâttâh uárnee viereskielâlii máttááttâs, káidusmáttááttâs teikâ máhdulâšvuodâ čodâldittid luvâttâhdiplomijid teikâ taaidâoppâmkuursâid, tom kalga miäruštállâd máttááttâsvuávámist.

Uápee- já uápeehuolâttâslaavâ (1287/2013) 13 § miel škovlim uárnejeijee västid tast, ete oppâmhuolâttâs olášuttem, árvuštállâm já ovdedem várás ráhtoo oppâlájádâskuáhtâsâš oppâmhuolâttâsvuávám.

Luvâttâhlaavâ 21 § 3 moomeent miel (629/1998, nubástittum lavvâin 1268/2013) škovlim uárnejeijee kalga ráhtid máttááttâsvuávám ohtâvuodâst vuávám uáppei suoijimân viehâvâldist, kiivsedmist já hettiimist sehe olášuttid vuávám já kocceed

tom nuávdittem já olášume. Taam vuávám kalga kirjiđ oppálájádâskuáhtásii oppâmhuolâttâsvuávámân [Uáppee- já uáppeehuolâttâsleahâ (1287/2013), 13 §].

Luvâttâhlaavâ 21 § 3 moomeent mielđ (629/1998, nubástittum lavvâin 1268/2013) škovlim uárnejieje kalga ráhtid já ravviđ máttááttâsvuávám ohtâvuodâst vuávám oornigtoollâmvuovij kevttimist já toid kullee lattimvuovijn.

Nisonij já almai koskâsii täsiáárvust adelum laavâ 5 a § mielđ (609/1986, nubástittum lavvâin 1329/2014) škovlim uárnejieje västid tast, ete ihásávt ráhtoo oppálájádâskuáhtásávt täsiáárvuvuávám oovtâstpargoost pargovievvâin já uáppeiguin. Ihâsii tarkkum saajeest vuávám pyehtih ráhtid enâmustáá kuulmâ ihân häävild. Täsiáárvuvuávám pyehtih siskálmittid máttááttâsvuávám teikâ eres oppálájádâsvuávám uáassin.

Oovtviárdâsâšvuodâlaavâ (1325/2014) 6 § 2 moomeent mielđ škovlim uárnejieje kalga huolâttid tast, ete oppálájádâsâst lii vuávám tárbulijn tooimâin oovtviárdâsâšvuodâ ovdedem várâs. Oovtviárdâsâšvuodâvuávám puáhtá kuullâđ máttááttâsvuávámân.

2 LUVÂTTÂHŠKOVLM PARGO JÁ ÁRVUVUÁDU

2.1 Luvâttâhškovlim pargo

Luvâttâhškovlim pargon lii vijđessuárgásii almosčuovviittâs nanodem. Luvâttâhškovliimist almosčuovviittâs šadda áárvuin, tiäđuin, tááiđuin, jurdâččemvuovijn já táátust, moi vievâst ovtâskâs ulmuuh, kiäh pasteh kriittâlii já jiečânâs juurdâšmân, mättih toimâđ ovdâsvástadáslávt, sympaatlávt, siärvuslávt já nuuvt, ete miänástuveh. Luvâttâhääigi uáppee lasseet kuávdášlii olmožân, kulttuuráid, luándun já ohtsâškoodán kyeskee tiäđu já oppâm. Luvâttâhmáttááttâs uápásmiit uáppee iberdiđ maanġâpiälâsijđ koskânâs sorjolâšvuodâid, moh haldâšeh elimist já maailmist sehe analysistiđ vijđessuárgâsijđ almonijđ.

Luvâttâhškovliimist lii máttááttâs- já šoddâdempargo. Luvâttâhškovlim ääigi uáppee ráhtá suu identiteet, olmoošibárdâs, maailmkove já -uáinu sehe suu saje maailmist. Siämmást uáppee oovded suu koskâvuodâ moonnâamáigán já sundášuvá puátteevuotân. Luvâttâhškovlim jieñâlmit uáppee mielâstumvuodâ tiettui já taidui maailmân sehe oovded kiärgusvuodâid pargoelimân já paargon.

Luvâttâhškovlim vuáduuvá vuáđumáttááttâs oppâmiärán. Tot addel almolijđ jotkâoppâmkiärgusvuodâid ollâopâttuvváid, áámmátollâškovláid já luvâttuv oppâmiärán vuáduuvvee áámmátlii škovliimân. Luvâttuvâst hahhum tiäđuid já tááiđuid čäitih luvâttuv loppâtuodâštussáin, pajeuáppeetodhostuodâštussáin, luvâttâhdiplomijn já eres čäittoin. Luvâttâhškovlim stivree uáppee puátteevuodâ vuáváamij ráhtimân já avepiäiválii oppâmân.

2.2 Árvuvuádu

Luvâttuv máttááttâsvuávám vuáđđusij árvuvuádu vuáduuvá syemmili čuovviittâsärbivuáhán, mon mielđ oppâm uđâsmit ohtsâškode já kulttuur. Čuovviittâs lii ovtâskâs ulmui já siärváduvâi táidu toohâđ čuávdusijđ eettisii suogârdem, nube sajan sajadum já tiätun vuáduuvvee kuorâttállâm vievâst. Čuovviittâsân kuleh táidu já táttu kiedâvuššâđ olmoošlij viggâmušâi já haldâšejee tuotâvuodâ koskâsijđ ruossâlâšvuodâid eettisávt, sympaatlávt já čuávdusijđ ucâmáin. Čuovviittâs tiättoo huolân, vijđesuáinulâšvuotân, vijđessuárgásii tuotâvuodâ oppâmin já čonâdâttmin tooimân miedetteijee nubâstusâi peelest. Luvâttuv čuovviittâsideaallii ulmen lii viggâmuš tuotâvuotân, olmoošlâšvuotân já vuoigâlâšvuotân. Luvâttâhmáttááttâs oovded árvumáttim kiedâvušmáin julġâstum áárvui já puátteevuodâ koskâsijđ kelduid.

Luvâttâhmáttááttâs vuáđđun láá eellim já olmoošvuoigâdvuodâi kunnijâttem sehe olmoošáárvu luávkkáámettumvuotâ. Uáppee hámmee suu luvâttâhääigi analysistum ibárdâs vuáđu- já olmoošvuoigâdvuodâi tyehin orroo áárvuin, kuávdášlijñ vuáđu- já olmoošvuoigâdvuodânoormáin sehe taid vuoigâdvuodâid ovdedeijee toimâvuovijn. Luvâttâhmáttááttâs vuáduuvá kuávdášláid olmoošvuoigâdvuodâsopâmuššâid, tego Párnáa vuoigâdvuodâi sopâmušân.

Luvâttâhmâttâttâs oovded täsiáárvu já oovtviárdásâšvuodâ sehe pyereestvaijeem já demokratia. Luvâttâhmâttâttâs ij čonâdât uáppeid oskolduv, uáinu já piäládâhpolitiik háárán, ijge tom uázžu kevttiđ kávpálii vaikuttem niávvun. Luvâttâhmâttâttâs movtjđit suogârdiđ syemmilii ohtsâškode já aalmugijkoskâsii ovdánem máhđulâšvuodâid, muulsâiávtuid já čuolmâid. Uásálâšvuodâ, toimâmvuodâ já siárvuslâšvuodâ tiáđutteh puoh luvâttuv tooimâst.

Luvâttâhmâttâttâsâst iberdeh killeel eellimtäávi já ekososiaallii čuovviittâs iávtuttem tárbulâšvuodâ sehe ráhtih máttimvuáđu pirrâs já aalmugjesânij pyereestvaijeem ovdedeijee ekonomian. Uápee ibbeerd suu jieijâs toimâm já maailmviđosii ovdâsvástádâs merhâšume luánduriggoduvâi killeel kiávtust, šonjádâhnubâstus tolliimist já luándu maanġáhámásâšvuodâ siáilutmist. Luvâttâhmâttâttâs movtjđit aalmugijkoskâsii oovtâstpaargon já maailmaalmugjeessânvuotân OA ovdedemuulmij sundeest.

Jyehi luvâttâh lii siárvus, kost maanġâin kielâ-, uáinu- já oskoldâhtuávin puáttee ulmuin lii máhđulâšvuotâ tubdâđ ohtsijđ šiev eellim áárvuid já prinsiiپیđ sehe hárjâniđ oovtâstpaargon. Luvâttuvâst movtjđiteh koskânâs peerustmân já huolâ anemân. Kreatiivlâšvuodâ, jiešráđálâšvuodâ, rehelâšvuodâ já nággárvuodâ aneh áárvust. Olmoošlâš já kulttuurlâš maanġáhámásâšvuodâ aneh riggodâhhân já kreatiivlâšvuodâ kâlden. Kulttuurârbivuovijđ nanodeh peerustmâin, árvuštâlmâin já uđâsmitmâin toid lohtâseijee tiáđu já máttim.

Mâttâttâsvuáváámist árvuvuáđu taheh konkreetlâžžân jieijâs luvâttuv tááhust tergâdijn aášijn. Árvuvuáđu olâšuvá luvâttuv toimâkulttuurist, puoh oppâamnâsij máttâttâsâst já porgâm orniimist. Luvâttuv árvuvuáđu jienġalmiteh tain luvâttuv máttâttâsvuáváám vuáđđusijn kovvejum fáddâubâlâšvuodah, moh láá árvupelevâldimeh äigikyevdilâid šoddâdem- já škovlimhástusâid.

4 UÁPPEE STIVRIM JÁ TUÁRJUM

4.6 Kielân já kulttuurân lohtâseijee koččâmušah

Puoh uáppei máttááttâsâst nuávditteh ohtsijd, luváttuv máttááttâsvuávám vuáddusij miäldásijd uulmijd já prinsipiijd. Uáppei kielâlijd kiärgusvuodah sehe kulttuuruuávááh váldojeh luváttâhmáttááttâsâst vuotân. Jyehi uáppee kielâ- já kulttuuridentiteet tuárjuh maanġapiälásávt. Uáppeid stivrejeh iberdiđ já kunnijáttid vuáđuulaavâ miäldásii vuoigâdvuodâ juáhhaá jieijâs kielân já kulttuurân. Uáppeid stivrejeh tiäđuštid jieijâs kielâlijd já kulttuurlijd vuoigâdvuodâidis jieškote-uv tiilijn.

Ulmen lii stivriđ uáppeid anneeđ áárvust sierâ kielâid já kulttuuriyd sehe ovdedid kyevt- já maanġâkielâlâšvuodâ já tienuuvt nanodiđ uáppei kielâlii tiäđulâšvuodâ já metakielâlijd tááiđuid. Luváttâhoppâm sáttá anneeđ sistees maanġâkielâlijd oppâmtilâlâšvuodâid.

Luváttâhškovliimist oppâlájádâs máttááttâskielâ lii jo-uv suomâkielâ teikâ ruotâkielâ. Máttááttâskiellân puáhtá leđe meid sâmikielâ, romanikielâ teikâ seevvimkielâ. Lasseen uási máttááttâsâst puáhtá luváttâhlaavâ 6 § 1 moomeent miäldásávt adelid eres ko ovdil mainâšum uáppee jieijâs kielân. Máttááttâsvuáváámân kalga talle čäälliđ, ete mon oppâamnâsist, mon ennuv já maht ovdil mainâšum kielah kiávttojeh máttááttâsâst teikâ oppâmist.

Sämmiliih já sâmikielâliih

Sâmiuáppei máttááttâsâst váldoo vuotân, ete sâmmiliih láá algâaalmug, mast láá jieijâs kielâ já kulttuur. Sâmiuáppei luváttâhmáttááttâs eromâš ulmen lii, ete nuorah pyehtih šoddâđ jieijâs kielân, kulttuurân já siärvádâhân sehe ráhtid jieijâs identiteet. Luváttâhmáttááttâs puáhtá tuárjuđ meid monáttum algâaalmugkielâ uđđâsist oppâm já kielâ iälâskitem. Luváttâhmáttááttâs oovded jieijâs historjá, kulttuur já maanġâ staatâ kuávlun ulátteijee sâmisiärváduv tubdâm, tiäđulâšvuodâ sâmmilijn ohtân maailm algâaalmugin já addel máhđulâšvuodâid ärbivuáválii tiäđu oppâmân. Luváttâhmáttááttâs oovded uáppei máhđulâšvuodâid sâmikielâ já sâmikielâliid ollâtääsi uáppoid Suomâst já ránnjâenâmijn.

Suomâst sarnum sâmikielâid – anarâškielâ, nuorttâlâškielâ já orjâlâškielâ – pyehtih máttááttid luváttuvâst luváttâhlaavâ 8 § mielđ eenikielâ já kirjâlâšvuodâ oppâmeerin. Sâmikielâ pyehtih máttááttid meid viereskielâ ereskuukkosâš oppâmeerin teikâ luváttâhškovlim tievâsmittee máttááttâssân. Sâmikielâ puáhtá máttááttid eenikielâ já kirjâlâšvuodâ oppâmeerin, veikâ luváttâh ij adeliččiigin máttááttâs sâmikielân. Sijjân, kiäh uáppih sâmikielâ eenikiellân, máttáátteh suomâkielâ teikâ ruotâkielâ jo-uv sierâ sâmikielâliid uáivildum oppâmere teikâ suomâkielâ já kirjâlâšvuotâ teikâ ruotâkielâ já kirjâlâšvuotâ -oppâmere mielđ. Sâmiuáppeid, kiäin ij lah lamaš máhđulâšvuotâ oppâđ sâmikielâ jieijâs pirrâsist, pyehtih faallâđ sâmikielâ viereskiellân -máttááttâs.

Sâmikielâ puáhtá leđe luváttâhmáttááttâs máttááttâskielâ, já sijjân, kiäh láá vuáđumáttááttâsâst finnim sâmikielâlii máttááttâs, viggeh turviđ sâmikielâlii máttááttâs jotkum meid luváttuvâst. Sâmikielâlii máttááttâs eromâš ulmen lii uáppei

tuárjum ko sij šaddeh kyevtkielâlâšvuotân. Máttááttâs tuárju meid sâmmilij oovtviárdâsijd oppâm- já toimâmmâhđulâšvuodâid sehe sâmi- já suomâkielâlii siärvâduvâst. Sâmi kielielâlii máttááttâsâst sierâ oppâamnâsij máttááttâs já oppâm tuárjuh sâmi kielielâ tááiđui ovdânem. Sâmi kielielâlii máttááttâsâst nuávditteh máttááttâsvuávám vuáđđusijd nuuvt, ete vääldih vuotân sâmi kulttuur sierânâsješvuovijd. Máttááttâsâst tiáđutteh sâmmilij jieijâs historjá sehe sâmi siärvâduv ärbivuávâlij iälâttâsâi, ärbivuávâlii tiáđu, sâmi kuávlu luándu sehe sâmi muusik-, mainâstem- já tyejjiärbivyevi tubdâm. Máttááttâs resursin kevttih aldapirrâs, suhâsiärvâduv, sâmi kielielâlii media já aktiivlijđ ohtâvuodâid eres sâmi kuávloid.

5 OPPÂMULMEH JÁ MÁTTÁÁTTÁS KUÁVDÁŠLIH SISKÁLDÂSAH

5.3. Eenikielâ já kirjálâšvuotâ

Oppâamnâsin eenikielâ já kirjálâšvuotâ lii luvâttâhmáttááttâs kuávdášlâš táidu-, tiätu-, kulttuur- já taaidâamnâs. Tot fáálá amnâsijd kielâlii já kulttuurlii almosčuovviittâs sehe jieijâs identiteet ráhtimân. Máttááttâs oovded jurdâččem táaiduid já naanood sehe aargâst já oppâmist tárbulijd oppâmân oppâm táaiduid já vuáruvaikuttâsmáttim. Tot finnee siskáldâsâid kielâ-, kirjálâšvuotâ- já viestâdemtiettuun sehe kulttuur tutkâmušâst. Oppâamnâs lii uási luvâttuv kielâ-, kulttuur-, media- sehe aalmuglâš- já demokratiašoddâdem.

Eenikielâ já kirjálâšvuotâ máttááttâs ulmen lii táidu oovdânpyehtiđ jieijâs njálmáávt já kirjálávt sierâ tilálâšvuotâi vaattâm vuovviijn. Máttááttâs viggá taggaar kielâ já kirjálâšvuotâ tubdâmân sehe kielâkevttim-, tekstâ-, maangâluuhâm-, vuáruvaikuttâs- já mediataiduid, maid jotkâupuh, pargoellim já ohtsâškoddeest toimâm väätih. Máttááttâs vuáduuvá vijdes tekstâibárdâsân, mon mielđ teeveh pyehtih šoddâđ saaniijn, kuvviijn, jienâin, numerijn teikâ tai kuálusijn teikâ eres symbolvuáhâduvâin. Máttááttâs stivree aktiivlii tiäđu hahâmân, tiäđu kriittâlii kiedâvušmân, tulkkuumân já eettisii suogârdmân.

Kirjálâšvuotâmáttááttâs ulmen lii sehe čaabâ- já tiätukirjálâšvuotâ iberdem, luuhâmfiärâniijn jieñalmittim sehe teeveh sierrim já tulkum sierâ uánuin. Kirjálâšvuotâ fáálá feerimijd já tuárju kriittâlii jurdâččem, empatia já identiteet sehe eettisii já esteetlii suogârdem ovdânem já kulttuurärbivuáhán uápâsmem. Kirjálâšvuotâ luuhâm taha jieijâs olgospyehtim maangâpiälâsubbon.

Eenikielâ já kirjálâšvuotâ máttááttâs taha máhđulâžžân jieijâs kielâlii já kulttuurlii tuáváást šadde identiteet ráhtim ohtsâškoddeest, mii lii maangânalâsâš já muttum tiedetnemniävui sirdemnáál. Ulmen lii oppâđ anneeđ áárvust maangâkielâšvuotâ, kulttuurlii maangânalâsâšvuotâ, kielâlii olmoošvuogâdvuotâid, täsiáárvu já oovtviärdâsâšvuotâ.

Máttááttâsâst viggeh oppâamnâs siskáldâs integraation, tastko sierâ tiätu- já táidusyergih láá ohtâvuotâst nubijdis. Oppâmist kevttih maangâpiälâsijd vuáhâduvâid já mulsâšudde oppâmpirrásiijn, tego viermipirrásiijn, kirjeráájuid já kulttuurlájdâsâid, sehe uáppeid merhâšittee, iälâmâšlijđ já oppâm ilo pyevtittejee pargoid. Teevstâid ráhtih, tulkkojeh já jyehih sehe ohtuu já oovtâst, meid nuuvt,ete aneh ävkkim tiätu- já viestâdemtekniik. Eenikielâ já kirjálâšvuotâ sierâ oppâmeerij máttááttâsâst tahev oovtâstpargo oppâmeerij kooskâst já sierâ oppâamnâsijguin.

5.3.3 Sämikielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmeeri

Sämikielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmere eromâš pargon lii jieñalmittim sämikielâ tááidu, maangâluuhâm- já vuáruvaikuttâstáaiduid sehe eromâšávt sämikielâlii kirjálâšvuotâ já sämikulttuur tubdâm. Máttááttâsâst váldoo vuotân sämikielâ riijkâ algâaalmug kiellân já máttááttâskiellân. Máttááttâs jieñalmit uáppee ibárdâs tast, mii merhâsuumiijn kielâtaáidust, kielâtiäđulâšvuotâst, jieijâs kielâin já kulttuurist lii

ovtâskâs ulmuu identiteetân já siärváduvváid. Máttááttâs naanood sämmilij historjá já kulttuurärbivyevi tubdâm sehe viijðed uáppei ibárdâs kirjálâšvuodâst já kulttuurist. Šiev kielâ- já vuáruvaikuttâstááiduh láá merhâšitteh pargoellim já aargâst cevzim tááhust. Máttááttâsâst stivrejeh suogárdið kielâ- já vuáruvaikuttâstááidui merhâšume jotkâupui tááhust sehe uápásmuð máhðulâšvuodâid juátkið sämikielâ uápuid ollâtääsist.

Máttááttâsâst olášuteh oppâmere siskáldâs integraatio: luuhâm, čäällim, sárnum, vuáruvaikuttâs, kielâ, teevstah, kirjálâšvuotâ já media čonâseh jyehi kuursâ ulmijð já siskáldâssáid tienuuvt, ete tiäðui já tááiðui oppâm láá juátkoo vuáruvaikuttâsâst koskânis. Puoh kuursâin ovdedeh čallum almoskielâ haldâšem já tekstâ-, sárnum- já vuáruvaikuttâstááiduid sehe loheh sämikielâlii čaabâkirjálâšvuodâlijð já eres teevstâid jieškote-uv kuursâ uáinust. Tekstâubâlâšvuodâid loheh já čäalih sehe ohtuu já oovtâst.

Máttááttâs ulmeh

Sämikielâ já kirjálâšvuodâ máttááttâs ulmen lii, ete uáppee

- jieñâlmit já taha maanğâpiälâsubbon suu sämikielâ tááiðu sehe tekstâ- já vuáruvaikuttâstááiduid tienuuvt, ete sun pasta ulmemiäldásii jieijâs olgospyehtimân já vuáruvaikuttâsân
- jieñâlmit já taha maanğâpiälâsubbon suu tiäðuid kielâst, čaabâ- já tiätukirjálâšvuodâst, mediast sehe vuáruvaikuttâsâst já máttá anneeð ävkkín toid lohtâseijee tuáváduvváid
- jieñâlmit suu maanğâluuhâm tááiðu tienuuvt, ete sun máttá sierrið, tulkkud, árvuštállâð, anneeð ävkkín já pyevtittið sierâlágán teevstâid já tekstâubâlâšvuodâid tiäðulâžžân toi uulmijn já kontekstijn
- taha maanğâpiälâsubbon suu vuáruvaikuttâsmáttim tienuuvt, ete máttá sierrið já árvuštállâð sierâlágán vuáruvaikuttâstiilijð já koskâvuodâid tiäðulâžžân toi kontekstijn, toid lohtâseijee vuáruvaikuttâsalmonijn já – tááiðuin sehe vuáruvaikuttâsetiikkast
- haaldâš čallum sämikielâ noormah já ráhtus, ibbeerð kirjekielâ taarbâšlâšvuodâ já uápásmuvá sämikielâid, maid sárnuh sierâ riijkâin sehe ibbeerð jieijâs sajattuv sämikielâ siäilutteijen
- jieñâlmit suu kielâ já kirjálâšvuodâ tubdâm já oovded tienuuvt suu jurdâččem, viijðed suu almosčuovviittâs, mielâkuvviittâs já mieldieellimnaavcâ já ráhtá suu maailmkove já identiteet
- máttá kriittálávt árvuštállâð sierâlágán tiätukäldeid, tiäðu lyetittetteevuodâ, anolâšvuodâ já tárguttâsâid sehe uuccâð já valjið tilâlâšvuotân hiäivulii tiätukäldee
- ibbeerð já nuávdið ráhteenvuoigâðvuodâid, kiävttá käldeid olmânáál já haaldâš käldeečuñottâsâid
- máttá anneeð ävkkín tiätu- já viestâdemteknologia maanğâpiälâsávt puoh oppâmere uásisuorgijn
- tobdá sämmilij historjá já jieñâlmit tiäðuidis sämmilij materiaallii já immateriaallii kulttuurärbivyevist
- naavdâš kielâst já kulttuurist já ana áárvust toi maanğâhámásâšvuodâ.

Árvuštállâm

Sämikielâ já kirjálâšvuodâ oppâmere árvuštállâm čuosât oppâmere almolijn uulmijn šaddee kurssâkuáhtásáid ulmijd. Kuursâ ulmeh muštáluvvojeh uáppei, vâi sehe máttáátteijee já uáppee pyehtih čuávvuđ kuursâst ovdánem. Oppâmproosees áigásâš árvuštállâm, persovnlâš ulmeasâtem, jiešárvuštállâm, viärdásâšárvuštállâm já macâttâs tuárjuh uáppee ovdedid suu mäitim. Kurssâárvusáánán vaikutteh maanġâpiälásiih čááituh, ovdâmerkkân kirjáliih, njálmáliih já máhđuliih eres pyevtittâsah sehe aktiivlâš porgâm kuursâ ääigi. Árvuštállâm lii maanġâpiälásâš, ávus, vuoigâlâš, uásálistee, movtijdittee já jiešárvuštálmân stivrejeijee. Jiešárvuštállâm tááidui vievâst uáppee ráhtá miedetteijee já realistlii ibárdâs alnestis sárnon, teevstâi pyevtitteijen já tulkkân.

Páguliuh kuursah

1. Teevstah já vuáruvaikuttâs (ÄIS1)

Uáppee ibárdâs maanġâhámásiijn teevstâin já vuáruvaikuttâsâst šadde jienġalubbon. Suu maanġâluuhâm tááidus sehe nahcâ toimâđ vuáruvaikuttâstiilijn ulmemeäldásávt lasaneh. Sun hárján tarkkuđ já ovdedid jieijâs tááiduid kuldálejien, sárnon, čällen já teevstâi tulkkân sierġalágán pirrâsiijn.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- uáppá uáiniđ teevstâid ubâlâšvuotân, moh ráhtih merhâšuumijd
- oovded suu tááidu tulkkuđ, pyevtittid já árvuštállâđ sierġalágán teevstâid já tai olgospyehtimtaavijd
- taha maanġâpiälâsubbon suu ibárdâs čálimist, luhâmist já sárnumist vuáruvaikuttâslii, siärvuslii já ohtġâslii almonin
- jienġalmit ibárdâs alnestis teevstâi tulkkân já pyevtitteijen
- lasseet suu tiäđuid já tááiduid sárnumist já juávkkuviestâdmist.

Kuávdášliih siskáldâsah

- jieijâs viestâdeijeekove ovdánem sárnon, kuldálejien, čällen já lohhen
- teevstâ tuávdâh já tekstâšlaajah: mainâsteijee, kovvejeijee, stivrejeijee, pele väldee já suogârdálee teevstah já toi kuáluseh
- tekstâubâlâšvuodâ šoddâm, teevstâi ulme, kontekstâ, siskáldâs, ráhtus, uáinui, merhâšumekoskâvuodâi sierrim já tiäđu heiviitem jieijâs olgospyehtimân
- teevstâi maanġâhámásâšvuotâ, eromâšávt mediateevstah já kovveh mediast
- teevstâi maanġâjienġalâšvuotâ
- proosa sierrim já tulkkum: fiktiiвлиih já äššiteevstah
- tiäđuihaahâm já árvuštállâm tááiduh, viermiluuhâm, käldeekriitiik, käldeechujottâsah
- teevstâi referistem, kommentistem já amnâstuv vuáđuld čäällim sehe oovtâst čäällim
- säni- já olgospyehtimrááju ovdedem
- juávkkuviestâdem tááiduh já juávkkudynamiik ulmemeäldásii juávkkusavâstálmist

2. Kielâ, kulttuur já identiteet (ÄIS2)

Uáppee ibárdâs kielâ já eres olgospyehtimvuovij merhâšuumijd ráhtee luándust, kielâ mulsâšudmist, kulttuur merhâšuumest já vuáruvaikuttâsâst šadda maanġâpiälásubbon. Uáppee finnee almoskove kielâ já kulttuur merhâšuumest ovtâskâs ulmuu identiteetân já ohtsâškoodán.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- lasseet suu kielâ- já tekstâtiäđulâšvuodâs sehe ibbeerd kielâ já kirjâlâšvuodâ ohtsâškodálii, ohtġâslii, siárvuslii já merhâšuumijd ráhtee pargo
- uáppá iberdiđ kielâ ráhtusijđ já kevttiđ kielâopâlijđ tuáváduvâid ko sierree teevstâid
- ibbeerd jieijâs eenikielâ sajattuv eres sâmikielâi já maailm kielâi juávhusť sehe kulttuurohtâvuodâi merhâšume
- ibbeerd Suomâ kulttuurlii já kielâlii maanġânálâsâšvuodâ, eenikielâ já kielâtááidũ sehe tiäđu- já tiettuusuorgij kielâi merhâšume
- uáppá vuáváđ, mutteđ já ráhtid sarnum já čallum äššiteevstâid, adelid já vâldid vuástá macâttâs sehe árvuštállâđ suu sárnum- já čäällimtäáiduid.

Kuávdâšliih siskáldâsah

- kielâ, kirjâlâšvuodâ já kulttuur merhâšume identiteet ráhtimist
- kielâ ráhtusijđ já eres merhâšuumijd ráhtee olgospyehtimvuovij analyys
- sâmikielâi viárdádállâm eres kielâid, kielâ mulsâšuddâm já muttum, kirjekielâ noormah, ovdedem já stivrim, Suomâ kielâlii já kulttuurlii maanġânálâsâšvuotâ, kielâ já kulttuur ohtâvuotâ, maanġâkielâlâšvuotâ, kielâi eellimvuáimálâšvuotâ
- kuursâ teeman lohtâseijee fiktiiivliih já äššiteevstah
- čäällim prosesin: hammiistállâm, vuávám, fáádá rajim já uáinu valjim, ornim, macâttâs adelem já vuástávâldim, muttem, stiijlâ hammim, pajechallui čäállám já sesâlistem
- informatiivlii sahâvuáru ráhtim já oovdânpyehtim sehe macâttâs adelem já vuástávâldim

3. Kirjâlâšvuodâ vyevih já tulkkum (ÄIS3)

Uáppee ibárdâs sâmikielâlii kirjâlâšvuodâst, kielâ taidâlii pargoost já ton kulttuurlii merhâšuumest šadda maanġâpiälásubbon. Uáppee háriján tulkkuđ kirjâlijđ teevstâid sehe njálmálávt já kirjâlávt já navdâšid kirjâlâšvuodâst ton sierâ haamijn. Uáppee uáppá juhlođ meid aargâst sâmmilij materiaallii já immateriaallii kulttuurârbiveivi.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- háriján luuhâđ fiktiiivlijđ teevstâid analyytlávt já mieldielimáin
- jieġâlmit suu ibárdâs kirjâlâšvuodâst já ton vaikuttemvuovijn
- taha maanġâpiälásubbon suu tááidũ sierrid já tulkkuđ kirjâlâšvuodâ nuuvť, ete ana ävkkín hiäivulijđ tuáváduvâid já aldanemveivi já uáppá vuáđustállâđ suu tulkkum

- uáppá tubdâđ sámmilij historjá já jieñâlmit suu tiäđuid sámmilij materiaallii já immateriaallii kulttuurärbivievist
- uáppá iberdiđ kielâ tivtálii luánu
- jieñâlmit suu juávkkuviestâdemtááiduid.

Kuávdášliih siskáldásah

- kirjálâšvuodâ šlaajah sehe toi maanġáhámásâšvuotâ já muttojeijejuotâ
- maanġátulkumvuotâ, kielâ koválâšvuotâ já tekstuaalliih vyevih kirjálâšvuodâst já jieijâs teevstâin
- proosa, lyyrik já draama sierrim já tulkum
- maanġáhámásij teevstâi mainâstem já olgospyehtim tarkum, ovdâmerkkân muusik, teatter, elleekove já taaidâkuuvij sierrim já tulkum
- kirjálâšvuodâ vuáđuld čäällim
- sámmilij pyevtittem kirjálâšvuodâ teikâ kirjálâšvuodâ, mii mainâst sámmilijn já eres taiduu tarkum já árvuštállâm juávkkutaidui uáinust

4. Teevstah já vaikuttem (ÄIS4)

Uáppee uáppá tarkkuđ maanġáhámásijđ teevstâid já toi olgospyehtimtaavijđ sehe vuáruvaikuttâs eromâšávt vaikuttem já uásálâšvuodâ uáinust. Sun uápásmuvá vaikuttem já agâstállâm vuovvijđ sehe jieñâlmit toid lohtâseijee tiäduid já tááiduid.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- jieñâlmit suu kriittálii luuhâmtááidu, eromâšávt medialuuhamtááidus
- máttá vuáđustid nuuvt čällen ko sárnon-uv maanġâpiälásávt suu uáinuid
- uáppá tarkkuđ já árvuštállâđ teevstâid já toi sirdem áárvuid ovdâmerkkân ideologisijn já eettisijn vuolgâsoojijn
- máttá tarkkuđ kirjálâšvuodâ, eres taiduu já media ohtsâškodálii vaikuttâs já kulttuurlii merhâšume, meid sâmikulttuur uáinust.

Kuávdášliih siskáldásah

- vaikuttem já agâstállâm täävih sehe retorisiih vyevih
- vaikuttem kieláliih já visuaalliih vyevih
- teevstâi ideologisâšvuodâ tubdâm, uáivil já tukâmuštiäđu iáruh, tiäduhaahâm já -haldâšem, viestâdem eettisâšvuotâ
- sânerijjâvuotâ, sensuur, kâldeekritiik, ráhteenvuoigâdvuodah, mediakritiik
- peleväldee já vaikutteijee čaabâ- já tiätukirjálâšvuodâ vyevih já šlaajah
- agâstállâm tááiduh, peleväldee čallui já sahâvuáruvi hárvuttállâm

5. Tekstâ já kontekstâ (ÄIS5)

Uáppee uáppá tarkkuđ teevstâid já toi konteevstâid. Uáppee hárján sierrid, tulkkuđ já pyevtittid sierâtiijpâlijd já -šlajâsijd teevstâid.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- uáppá tarkkuđ teevstâid toi eennâmtiedâlij, kielâlij, áigálij já kulttuurlij konteevstâin já koskâvuodâst eres tevstâid
- uáppá sierrid teevstâi stíjlâjiesvuodâid
- oovded já viijded jieijâs njálmâlijd já kirjâlijd olgospyehtimvuovijd
- tobdá säämi kirjâlâšvuodâ tehâlijd tuoijid sehe teemaid já máttá árvuštállâđ toi merhâšume jieijâs kulttuur uáinust
- máttá soijid syemmilii čaabâkirjâlâšvuodâ tuoijid toi kulttuurkonteekstân.

Kuávdášliih siskáldâsah

- teevstâi tarkkum olmooškove, maailmkove, árvu- já juurdâmaailm čäitten sehe teevstâ almostumääigi já tááláá ääigi konteevstâst
- stíjlâ vaikuttâs teekstân, kielâhuolâttâs stíjlâ uáinust
- sâmikielâliih tyejeh, sâmičallei tyejeh teikâ syemmilii kirjâlâšvuodâ tehâliih tyejeh sâmikulttuur uáinust
- sâni- já olgospyehtimrááju ovdedempargoh
- čäällim- já sárnumpargoh, moi fáddán lii kirjâlâšvuotâ, ovdâmerkkân sahâvuáru, draama, essee

6. Táálâš kulttuur já mainâseh (ÄIS6)

Uáppee uáppá tarkkuđ tááláá kulttuur almonijd eromâšávt mainâsij já mainâstemvuodâ uáinust. Uáppee ibárdâs sâmmilii já syemmilii tááláá kulttuurist já ton maanġâhámâsâšvuodâst ovdán. Uáppee jieñâlmit suu tiäđuid vuáruvaikuttâsetiikkast.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- uápásmuvá äigikyevdiláid tevstâid já almonijd
- jieñâlmit jieijâs ibárdâs kielâ já teevstâi merhâšumeest kulttuurist
- jieñâlmit jieijâs ibárdâs mainâsijn kulttuurij koskâsâš almonin já mainâstem já olgospyehtim vuovijn
- tobdá sâmmilii já syemmilii tááláá kirjâlâšvuodâ já kulttuur kuávdášlijd tuoijid já teemaid
- uáppá toimâđ eettisávt já ovdedeijee vuovvijn vuáruvaikuttâstiilijn.

Kuávdášliih siskáldâsah

- kielâ já teevstah kulttuurlâš almonin já identiteet hammimamnâsin
- äigikyevdileh kielâ já kulttuur almoneh, ovdâmerkkân sánáduv uđâsmitem, kielâ iälâskitem já kielâ puáttevuotâ
- mainâseh já mainâstemvuotâ säämi njálmâlii ärbivyevist, čaabâ- já tiätukirjâlâšvuodâst já eres kulttuurist, eromâšávt mediast

- maanġāhāmāsij teevstāi äigikyevdileh šlaajah, ovdāmerkkān laavlālyyrik, teatter, mediateevstah, elleekoveh, speelah, koveh
- sāmmlāšvuotā, táálāš kulttuur já identiteet
- sāmiaašij ohtsāškodālii vaikuttem vyevih já tuáimeeh
- sárnum- já čāällimpargo kuursā teemain sehe kielāhuolāttās
- dialogisāš vuáruvaikuttās já vuáruvaikuttāsetiikka

Väldikodāliih jieñālmittee kuursah

7. Sárnum- já vuáruvaikuttāstāáidui jieñālmittem (ÄIS7)

Uáppee jieñālmit já taha maanġāpiälāsubboon jieijās sárnum- já vuáruvaikuttāstāáiduid já toid lohtāseijee tiāđuid sehe oovded jieijās naavcā munedid, mutteđ já árvuštállāđ jieijās viestādem sierālágān vuáruvaikuttāstilālāšvuodāin. Uáppee uáppā árvuštállāđ sárnum- já vuáruvaikuttāstāáidui merhāšume olmooškoskāvuodāin, oppāmist já pargoelimist.

Ulmeh

Kuursā ulmen lii, ete uáppee

- jieñālmit jieijās tiāđuid vuáruvaikuttās luándust, jiešnaalijn já sárnumsiärváduvāin
- jieñālmit jieijās ibárdās vuáruvaikuttāskoskāvuodāi hāmmejuumeest, paijeentolāmist já kelduin
- oovded jieijās naavcā toimāđ sierālágān vuáruvaikuttāstiilijn sehe ráhtid já paijeentoollāđ vuáruvaikuttāskoskāvuodāid
- oovded jieijās viestādemruokkādvođā sehe oovdānpyehtim- já juávkkutāáiduid
- tobdā já máttā analysistid sehe sárnoo já viestā lyetittetteevuotān vaikutteijee tahheid
- uáppā tarkkuđ vuáruvaikuttās já vuáruvaikuttāstāáiduid jieškote-uv uáinust.

Kuávdāšliih siskáldāsah

- vuáruvaikuttāstiilij já vuáruvaikuttāskoskāvuodāi uásitahheeh já jiešnāalih
- sárnum teevstāi sierrim, tulkkum, árvuštállām
- kielālāš já ij-kielālāš viestādem
- aargā vuáruvaikuttāstih
- oovdānpyehtim, ráđádālmij, čuákkimij já sierālágān savāstālmij jiešnāalih já lattimvyevih sehe agāstállāmtāáiduh tain
- oovdānpyehtim- já juávkkutāáidui hárjuttállām
- sárnumviestādem kulttuurliih jiešvyevih

8. Čäällimtäáidui jieŋâlmittem (ÄIS8)

Uáppee jieŋâlmit jieijás tááiduid pyevtitiđ sierálagán teeŋstáid, eromášávt äššistiijlâ vijdes amnâsvuáduľijđ teeŋstáid. Uáppee uápásmuvá äigikyevdiláid kulttuur, media já ohtsâškodáľii savâstállâm fáddáid.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- jieŋâlmit jieijás tááiduid jieijás teeŋstâ uáinu valjiimist, fáadá kiedâvušmist, kâldei valjiimist, jurdáččem jiečânâsvuođast já olgospyehtim jiešjienâlâšvuođast
- visásmit jieijás tááiduid valmâštiđ siskáldâs, ráhtus já stiijlâ peeleeŋst čapo já systemaatlii teeŋstâ
- pasta savâstálân já čäálin kiedâvuššâđ äigikyevdilijđ teemaid
- kávná teeŋstáid, moh kiásutteh suu já uásáľist taid kiedâvuššee savâstáľmân nuuvt, ete pyevtit jieijás teeŋstâ.

Kuávdášľiih siskáldâsah

- čäállimproosees, eromášávt teeŋstâ hammim já sesáľistem macáttâs vuáduľ sehe oovtâst čäállim, teeŋstâi jyehim
- teeŋstâi iberdetteevuođâ, aicáľmâsvuođâ já čavosvuođâ hářjuttállâm sehe kielâtipšom
- maanġapiáľásii já maanġáhámásii amnâstâhân vuáduľduvvee čäállim
- mediateevstâi pyevtittem já analyys

9. Luuhâmtäáidui jieŋâlmittem (ÄIS9)

Uáppee jieŋâlmit já taha maanġapiáľasubbon jieijás tááiduid sierrid, tulkkuđ, pyevtitiđ já árvuštállâđ sierálagán teeŋstáid. Suu kriittáľâš já kulttuuráľâš luuhâmtáidus šadda jieŋáľubbon. Uáppee hářján pyevtitiđ teeŋstâi tulkkuumijđ sehe sárnun ete čäálin.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- naanood jieijás tááidui luuhâđ analyytáľvt, kriittáľávt, mieldielen já kreatiiváľvt sierálagán teeŋstáid
- jieŋâlmit jieijás ibárdâs maanġaluuhâmtäáidust, teeŋstâi jiešvuovijn, jiešvuođáin já tekstâšľaajáin
- visásmit jieijás kriittáľii já kulttuurlii luuhâmtäáidui sehe luuhâmstrategiaid
- jieŋâlmit jieijás ibárdâs tiäđu- já tiettuusuorgij kieláin já sárnumvuovijn.

Kuávdášľiih siskáldâsah

- tekstâtiäđu já -analyys jieŋâlmittem, kielâ, kirjáľâšvuođâ, kove já media tuávuđuvâi kevttim teeŋstâi sierrimist, tulkkuumist já árvuštáľmist
- tekstâubáľâšvuođái luuhâm, ovdâmerkkân čaabâkirjâľij teeŋstâi já tiätuteevstâi luuhâm
- fiktiiľvij já faktateevstâi sehe maanġáhámásij teeŋstâi analyssistem jieškote-uv uáinust

5.3.8 Suomâ sämikieläláid -oppámeeri

Luvâttuvâin pyehtih máttááttid sämikielâ já kirjálâšvuodâ eenikiellân. Meid eres amnâsij máttááttâs já oppâm pyehtih ollásávt teikâ uásild lede sämikieláliih. Uáppee puáhtá talle valjid, uáppá-uv sun suomâ suomâkielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmere mielld vâi suomâ sämikieläláid -oppâmere mielld. Máttááttâs ulmen lii tuárjuđ uáppee kyevtkielälâšvuotân šoddâm já ráhtid iävtuid toos, ete uáppee puáhtá juksâđ jotkâupuin vättee kielâtááidu kuohtuin kielâin sehe toimâđ täsiviärdásâš jesânin suomâ- já sämikielálii siärváduvâst. Máttááttâsvuávám ráhtoo já máttááttâs ulmetääsi miäruštálloo suomâkielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmere heiviittin. Máttááttâsvuávám ráhtimist váldojeh vuotân uáppei kielälâš já kulttuurlâš tuávvas sehe pIRRâs faallâm toorjâ uáppei suomâkielâ ovdánmân.

5.3.9 Ruotâ sämikieläláid -oppámeeri

Ruotâkielâlijn luvâttuvâin pyehtih máttááttid sämikielâ já kirjálâšvuodâ eenikiellân. Meid eres amnâsij máttááttâs já oppâm pyehtih ollásávt teikâ uásild lede sämikielälâš. Uáppee puáhtá talle valjid, uáppá-uv sun ruotâ ruotâkielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmere mielld vâi ruotâ sämikieläláid -oppâmere mielld. Máttááttâs ulmen lii tuárjuđ uáppee kyevtkielälâšvuotân šoddâm já ráhtid iävtuid toos, ete uáppee puáhtá juksâđ jotkâupuin vättee kielâtááidu kuohtuin kielâin sehe toimâđ täsiviärdásâš jesânin ruotâ- já sämikielálii siärváduvâst. Máttááttâsvuávám ráhtoo já máttááttâs ulmetääsi miäruštálloo ruotâkielâ já kirjálâšvuotâ -oppâmere heiviittin. Máttááttâsvuávám ráhtimist váldojeh vuotân uáppei kielälâš já kulttuurlâš tuávvas sehe pIRRâs faallâm toorjâ uáppei ruotâkielâ ovdánmân.

5.5 Viereskielah

Kielâi máttááttâs jienâlmit vuáðumáttááttâsâst algâttum kielâšoddâdem já kielâtiáðulâšvuodâ ovdedem. Uáppeid stivrejeh ovdedið jieijâs jieškote-uv kielâi tááiðus já vijðedið jieijâs maangâkielâlii máttim sehe ovdedið metakielâlijd tááiðuid. Kielâi máttááttâs vuáðuduvá vijðes tekstâibárdâsân, mast tekstâ uáivild sehe sarnum já čallum teevstâ. Kielâi máttááttâs oovded uásild uáppei maangâluuhâmtááiðu.

Máttááttâs naanood uáppei luáttámuš sii jieijâs navcâid oppâð kielâid já kevttið taid ruokkáðvt sehe fáálá máhðulâšvuodâid feerið oppâm ilo. Máttááttâs naanood uáppei haalu já tááiðu toimâð kulttuurlávt, aalmugijkoskâsávt já kielâlávt maangânálâsijn pirrâsijn já ohtâvuodâin. Uáppei puoh kielâtááiðu annoo ävkkîn, já máttááttâsâst ráhtih šooldijð meid sierâ kielâi kooská sehe uáppei astoäâigi kielâkiävtun. Uáppeid stivrejeh suogârðið ovdâjurdui já áarvui merhâšume já ovdedið jieijâs tááiðu toimâð ovdedeijee vuovvijn sierâ ohtâvuodâin. Máttááttâs addel kiärgusvuodâid uásâlâšvuotân já aktiivlii vaakutmán aalmugijkoskâsii maailmist já jienâlmit uáppei maailmaalmugeessân tááiðuid.

Uáppeid ruokâsmiteh haahâð avepiäivâlijd kielâoppâmtaavijð nuuvt, ete sij tobdeh olssis hiäivulijð vuovijð oppâð kielâid, ärvuštâleh jieijâs oppâm ovdânem sehe uâinih kielâtááiðu meid pargoellimtäiðun. Kielâi oppâmist já kielâvaljiimijn nanodeh suhâpeelij täsiäarvu nuuvt, ete movtjiditeh munekâduttessvuotân já kiedâvuššâð maangâpiälâsávt sierâlagân fáádâid.

Kielâi máttááttâsâst aneh ävkkîn totkee oppâm nuuvt ete kevttih maangâpiälâsijð já uáppeevuálgulijð vuovijð. Uáppeid stivrejeh uuccâð, ärvuštállâð já kiedâvuššâð tiäðu kielâiguin, maid sij máttih. Tiätu- já viestâdemteknologia kiävttoo luándulávt oppâmpirrâsij uáassin.

Kielâi máttááttâsâst kiedâvuššojeh teemah, moi vievâst kielâi oppâm puáhtoo uáassin luvâttâhoppâm ubâlâšvuodâi haldâšem já oppâamnâsraajijð rastâldittee porgâm. Uáppeid fáalih merhâšittee, ävus já tuârvi vättee pargoid. Fáddâubâlâšvuodâh, teemauápuh já eres oppâamnâsraajijð rastâldittee oppâm movtjiditeh uáppeid anneeð ävkkîn sii jieškote-uv kielâi uccâ-uv tááiðu já maangâkielâlii máttim.

Máttááttâsâst váldoo vuotân tot, ete uáppei ovdânem táidutaasijn tábâhtuvá sierâ liävttoin, mii váátá pargoi sierânittem teikâ eres torjuu.

Viereskielâi máttááttâs ohtsiih ulmeh

Viereskielâi jieškote-uv oppâmeerij máttááttâs ohtsâš ulmen lii, ete uáppee

- ruokkâsm anneeð ävkkîn jieijâs kielâtááiðu kreatiivlávt oppâmist, pargoost já astoäâigi
- naanood jieijâs čuosâttâhkielâ máttim, kielâibárdâs já tááiðu heiviittið kielâtiáðu meid kielâraajijð rastâlditen
- ovdân ulmemiäldâsâš kielâi uáppen já máttá heiviittið kielâi oppâmstrategiaid
- ibbeerd maangâpiälâsii kielâtááiðu merhâšume já toimâmmáhðulâšvuodâid, moh šaddeh kielâtááiðu mielð
- máttá ärvuštállâð jieijâs máttim sehe vuáváð jieijâs kielâuápuid puátteevuodâ táarbui várâs jotkâuápui, pargoellim já aalmugijkoskâsâžžân šoddâm uâinust.

Ulmen lii, ete uáppee juksá jieškote-uv kielâst teikâ oppâmeereest ovdáneijee kielâtááidu kuvvimciäkkáduv (lahtos 1) taasijd vyelni orroo tavlustuv miäldásávt já máttá pieijâđ jieijâs máttim ulmen asáttum táidutaasij háárán. Uáppee aasât jieijâs uulmijd, árvuštâl jieijâs tááidui ovdánem já ain oovded taid.

Kielâ já oppâmeeri	Táidu toimâđ vuáruvaikuttâsâst	Táidu tulkkud teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
Engâlâskielâ A	B2.1	B2.1	B2.1
Eres kielah A	B1.2	B1.2	B1.2
Engâlâskielâ B1	B1.2	B1.2	B1.2
Eres kielah B1	B1.1	B1.1	B1.1
Engâlâskielâ B2	B1.1	B1.1	B1.1
Eres kielah B2	A2.2	A2.2	A2.2
Engâlâskielâ B3	B1.1	B1.1	A2.2
Aasia já Afrika kielah B3	A2.1	A2.1 (sarnum tekstâ) A1.3 (čallum tekstâ)	A2.1 (sarnum tekstâ) A1.3 (čallum tekstâ)
Eres kielah B3	A2.1	A2.1	A2.1

Árvuštállâm

Viereskielâin árvuštállâm vuádudivá viereskielâi ohtsij uulmij sehe kielâ- já oppâmeerikuáhtásij eromâš uulmij juksâmân. Jieškote-uv kuursâst váldojeh vuotân kurssâkuáhtásiih tiäduimeh sehe toid lavvá lohtâseijee viereskielâi ohtsiih já oppâmeerikuáhtásiih ulmeh. Puoh kuursâin adeleh maangâpiälásávt macâttâs uáppee ovdánmist oppâmprosees sierâ mudoin. Macâttâs adeleh uáppee ovdánmist kielâtááidu sierâ uásisuorgijn sehe eres uulmijn, tego kielâoppâmtááiduin já kiärgusvuodâin toimâđ čuosáttâhkielâlijn pirrásijn. Uáppeid stivrejeh anneeđ ävkkín jieš- já viärdásâšárvuštállâm. Puoh kuursâin pyehtih anneeđ ävkkín lavkkâporgâm (salkkutyöskentely), meid oppâmnâsraajijd rastâlditen.

Árvuštállâm toorjân, máttáatteijee pargoniävvun sehe uáppee jieš- já viärdásâšárvuštállâm niävvun kevttih hiäivulijn oosijn Eurooplâš čujosraamin vuádudivvee ovdáneijee kielâtááidu kuvvimciäkkáduv. Uápui algâmuudoost macâttâs addelmist tiäduttuvvoo uáppee táidu ovdediđ jieijâs kielâoppâmtááiduid. Ko uápuh ovdáneh, kielâtááidu kuvvimciäkkáduv pyehtih anneeđ ävkkín lasaneijee meerijn ko miärášuveh uáppee vuáruvaikuttâs-, tulkkum- já pyevtitemtááidui tääsi.

A-oppâmere jienâlmittee kuursâ 8 já B1-oppâmere jienâlmittee kuursâ 6 čodâlditem árvuštállâm vuádudivá Máttááttâshaldâttâs pyevtitem njálmálie kielâtááidu iskosist finnejum árvusáánán já eres kuursâ ääigi čáittoid. Kuursâid árvuštâleh numerijguin keevtin ciäkkáduv 4–10. Meid kuursân kullee njálmálie kielâtááidu iskos árvuštâleh numerijguin keevtin ciäkkáduv 4–10. Njálmálie kielâtááidu iskosist adeleh sierâ tuodâštus luvâttuv loppâtuodâštus lahtosin.

5.5.7 Viereskielah, sämikielâ, A-oppâmeeeri

Sämikielâ viereskiellân -máttááttâs pyehtih adelid Suomâst sarnum sämikielâin, orjâlâškielâst, anarâškielâst já nuorttâlâškielâst. Taah vuádduseh láá puoh kuulmâ sämikielân ohtsih, já tai vuáđuld ráhtoo páihálávt heiviittâs jieškote-uv sämikielân.

Máttááttâs ulmeh

Sämikielâ A-oppâmere máttááttâs ulmen lii, ete uáppee

- ovdán sämikielâ kevtten já tuáimen kulttuurlávt maanġáhámásii maailmist nuuvt páihálijn, aalmuglijn, tave-eennâmlijn ko oles tavekaalootkuávlu siärváduvâin
- naanood suu tiettim sämikielâin ja sämikulttuuriijn já ibbeerd tai merhâšume algâaalmug kiellân já kulttuurin
- ibbeerd taid hástusijd já máhđulâsvuođaid, maid uccâ sárnoomere kielâ uáppee kuáhtáá, já viggá jiešalgálii kielâjeessânvuotân
- máttá vuávád jieijâs kielâuápuid puátteevuođâ táárbui várás pargoeellim já aalmugijkoskâsâžžân šoddâm uáinust
- máttá pieijâđ jieijâs máttim ovdáneijee kielâtááidü kuvvimciäkkáduv tääsi B1.2 háárán já árvuštálláđ jieijâs tááidui ovdánem sehe ovdedid ain jieijâs tááiduid.

Páguliih kuursah

Págulijn kuursâin 1–2 tiádutteh oppâmáttáidui nanodem, jieijâs máttim ovdedem ohtuu já oovtâst iärásijguin sehe sierâlágán vuáruvaikuttâstiilijn toimâm. Kuursâst 3 räi kiddejuh lasaneijee meerijn huámmâšume jieškote-uv tekstâšlaajâi vaattâm kielân. Kuursâin 4–6 tiádutteh kielâ tiáduhaahâm, tehálii tiádu čuákánkeessim já tiádu jyehim niávvun.

Uáinun, mii tiáduttuvvoo puoh kuursâin, láá säämi eellimhäämi kuávdášliih jiešvyevih já sámmilij jieġâlâš já materiaallâš kulttuurärbivyehi. Jyehi kuursân värídeh saje kiedâvuššâđ äigikyevdilijđ teikâ páihálijđ aášijđ, main pyehtih sooppâđ oovtâst. Oppâamnâsraajijđ rastâlditte teikâ fáddaubâlâšvuodâid lekkâseijee máttááttâs pyehtih oláštutid puoh kuursâin. Kuursâin hárrjuttâleh maanġápiälásávt sehe njálmálii ete kirjálii vuáruvaikuttâs, tiáduťmeh sáttih molsod kuursâi mielđ.

1. Sämikielâ já muu maailm

Kuursâst kárťtejuh uáppee sämikielâ tááidü sierâ uásikuávlui máttim já ovdedem táárbuid, árvuštáleh jieijâs kielâioppâmáttáiduid, asáťteh uulmijđ sämikielâ A-oppâmere oppâmân já oceph puigâ sämikielâlijđ kielâkevtimpirrásiđđ sehe vuovijđ jieijâs já ohtsii máttim oovdedmân. Suogärdeh uhkevuálásiđđ já algâaalmugkielâi sajattuv. Fáádáh já tilâlâšvuodah kuleh oppâmân, nuorâi eellimpirráđáhân já kielâkevttimtárboid.

2. Olmooš viärmáduvâin

Kuursâst hárjuttâleh maanġâlágánijd, kielâlii já kulttuurlii vátávâšvuodâtáasi tááhust sierâlagán vuáruvaikuttástiilijd sâmikielâlii konteevstâst sierâ viestâdemniävui keevtin sehe strategiid, maid tarbâseh, ete cevzih tain. Jienâlmiteh tááiđu toimâd kielâkevttin, kote savâstâl já kuldâl nube, kote váldá vuotân jieijâs viestâdemkyeimi. Hárjutteh tááiđu hammiđ uáivilijd sehe toohâđ merhâšumeráđádâlmijd. Taheh maanġâpiälásâžžân sierâlagán vuáruvaikuttástiilijn tárbulij strategiai valjiittâs. Kuursâst kiedâvušeh olmooškoskâvuodâid lohtâseijee teemaid já toi ohtâvuodâst psykkilii, fyysilii já sosiaallii pyereestvaijeem. Suogârdeh meid teknologia já digitalisaatio pyehtim nubâstusâid vuáruvaikuttâsân já pyereestvajemân.

3. Sâmikuávlu kulttuuralmoneh

Kuursâst vijdedeh já jienâlmiteh uáppei maanġáluuhâmtááiđu. Kuursâ fáddán sâttih leđe sâmmilâš teatter, kirjâlâšvuotâ, mainâseh já muštâlusah, juáigus/livđe/leu'dd, tyeji teikâ elleekove. Uáppee väljee fáádás já pargovyevis jieijâs kiásuttem miel. Vâljevum teemast ráhtoo ovdâmerkkân kirjâlâš, kovâlâš teikâ njâlmâlâš tyeji.

4. Säämi

Kuursâst ovdedeh tiäđuhaahâmtááiđu id já kriittâlii luuhâmtááiđu sehe hárjuttâleh aktiivlii toimâm. Kuursâ fáddán láá sâmmilij aassâmkuávlu, historjá, kielâ- já kulttuurkuávluh sehe iäláttâsah. Uápâsmuveh sierâlagán ohtsâškodáláid almonáid kyeskee savâstâlmân eromâšávt aktiivlii aalmugjeessânvuodâ uáinust. Suogârdeh ohtsâškodálijd almonijd já ovtâskâs ulmui já siärváduvâi toimâmáhdulâšvuodâid.

5. Sâmmilâš luándutiätu

Kuursâst jienâlmiteh tááiđu uuccâđ tiäđu sehe hárjâneh jyehid jieijâs tiätun teikâ uáiviláid vuáđuduvvee uáinuid. Kuursâ fáddán láá ovdâmerkkân ulmuu já luándu koskâvuotâ, muttojeijee eellim- já pargopiirâs sehe sâmmiliih iäláttâsah, killeel eellimtääpi já puátteevuodâ uáinuseh.

6. Oppâm, pargo já áigápuátu

Kuursâst jienâlmiteh ibárdâs sâmikielâ tááiđust pargoellimtäidun já sosiaallâš válduomâdâhhân. Uápâsmuveh motomáid tekstâšlaajáid, maid uáppeeh sâttih kuáhtâđ pargoelimist. Suogârdeh jotkâuáppu- teikâ karriervuávámijd, sâmikielâ já kulttuur škovlimmáhdulâšvuodâid sehe sâmisiärváduv pargoadeleijen. Kiedâvušeh ekonomia-aašijd, moh lohtâseh jiečânâssân šaddee, pargoelimân lävkkejeijee nuorâ eellimpirrâdâhân sehe viijđâsub ekonomia almonijd.

Väldikodáliih jieŋâlmittee kuursah

Kuursâin jieŋâlmiteh uáppee tááiđu kevttid sâmikielâ sierâ tárguttâssáid. Kuursâin hárttâleh teevstâi pyevtitem já tulkkum ohtuu já oovtâst sehe kiärduh kielâtiáđu uáppei táárbui miel, meid jotkâúpui já pargoellim uáinust. Kurssáid sâttih ohtid škoovlâ eres uáppoid lohtâseijee kirjâlii teikâ njâlmâlii uási teikâ ubâlâšvuodâ.

7. Killeel eellimtääpi

Kuursâst jieŋâlmiteh tááiđu pyevtittid já tulkkud sâmikielâ sierâlágán kirjâlijn vuáruvaikuttâstiilijn já sierâlágán lohheid já kuldâleijeid. Kuursâst kiedâvušeh sierâ tekstâšlaajâi teevstâid, tego fiktiivlijd já ij-fiktiivlijd, muštâleijee, kovveijee, suogârdeijee, stivreijee teikâ pele väldee teevstâid. Kuursâst juátkih oppâmere págulij kuursâi teemai kiedâvuššâm ekologâlii, ekonomâlii sehe sosiaallávt já kulttuurlávt killeel eellimtäävi uáinust arktâsii kuávlust nuuvt, ete vâldih vuotân uáppei táárbuid teikâ kiásutteijee čuosâttuvâid.

8. Viestâd já vaaikut sárnun

Kuursâst jieŋâlmiteh tááiđu pyevtittid sâmikielâ njâlmálávt, tááiđu iberdid sarnum kielâ sehe ráhtid vuárusavâstállâm. Nanodeh sarnum njebžilvuodâ sehe hárttâleh valmâstállâm vâttee njâlmâlii pyevtitem. Kuursâst kiärduh oppâmere págulijn kuursâin kiedâvuššum fáádâid teikâ taid tievâsmiteh uáppei táárbui miel.

5.5.8 Viereskielah, sämikielâ, B2-oppâmeeeri

Máttááttâs ulmeh

Sämikielâ B2-oppâmere máttááttâs ulmen lii, ete uáppee

- tobdá jieijâs kielâlii valjiittâs lasettem jiärmälâžžân
- ovdán sämikielâ kevtten já tuáimen kulttuurlávt maanġâhámásii maailmist nuuvt páihálijn, aalmuglijn, tave-eennâmlijn ko oles tavekaalootkuávlu siärváduvâin
- naanood suu tiettim sämikielâin ja sämikulttuurijn já ibbeerd tai merhâšume algâalmug kiellân já kulttuurin
- ibbeerd taid hástusijd já máhđulâšvuodâid, maid uccâ sárnoomere kielâ uáppee kuáhtáá, já viggá jiešalgâlii kielâjeessânvuotân
- máttá pieijâđ jieijâs máttim ovdáneijee kielâtaáidü kuvvimciäkkádúv tääsi A2.2 háárán já árvuštállâđ jieijâs tááidui ovdánem sehe ovdediđ ain jieijâs tááiduid.

Väldikodáliih jieñâlmittee kuursah

Vuossâmuu kuursâin tiäduttuvvojev njálmáliih já toid luándulávt lohtâseijee uccâ kirjáliih vuáruvaikuttâstilálâšvuodah. Meid kuldâlem hártuttâleh. Kirjálii viestâdem uási šadda kuulood, mutâ njálmálii viestâdem hártuttâleh ain puoh kuursâin. Kuávdášlâš lii ovdediđ jehipiäiválii viestâdem vuáđukiärgusvuodâid. Kurssáid värídeh táárbu mielđ saje oovtâst soppum teikâ äigikyevdilij fáádái kiedâvušmân. Tiäduttuvvoo uáinun láá säämi eellimhäämi kuávdášliih jiešvyevih. Puoh kuursâin pyehtih ovdediđ maanġáluuhâmtááidü nuuvt, ete kiedâvušeh kirjálâšvuodâ, elleekuuvijđ, muusik, teatter, kovetaiduu teikâ media. Kuursâin uápásmuveh sierâ tekstâšlaajáid. Oppâamnâsraajijđ rastâldittee máttááttâs pyehtih olâšuttiđ sierâ kuursâin. Ráhtusijd máttááttâleh, hártuttâleh já kiärduh njebžilávt hiäivulij fáádái ohtâvuodâst. Šiev jienâdemtaavij vuáhâdutmân kiddejev huámmâšume aalgâ rääjist.

Jis juávhust láá uáppeeh, kiäin lii sämituávvâš, kártejev eromâšávt uápui algâmuđdoost sii sämikielâ teikâ kuávlukielâ tááiduid já uulmijđ já máhđulâšvuodâid finniđ torjuu sii uáppoid aldapirrâsist.

1. Kuáhtáámeh sämikuávlust

Kuursâst suogârdeh sämikielâ merhâšume jieijâs elimist tääl já puátteevuodâst. Kártejev uáppee sämikielâ máttim, analysisteh já árvuštâleh jieijâs kielâoppâmtááiduid, asâtteh uulmijđ jieijâs oppâmân já ocev vuovijđ jieijâs já ohtsii máttim oovdedmân. Fáádáh lohtâseh sierâlágán sosiaallii kuáhtám tiilijđ sämikulttuurân kullee tábâhtusâin jieškote-uv kuávluin sämikuávlú sehe távâlijn ášástállâmtiilijn. Kiddejev huámmâšume sosiaallij koodij máhđuláid iäroid já sämikulttuur jiešvuovvijđ sierâ kuávluin sämikuávlú. Máttááttâleh lase kompensaatiovuovij já eres viestâdemstrategiai kevttim.

2. Pyereestvaijeem já huolâtem

Kuursâst máttááttâleh, sierâ viestâdemniävui keevtin, toimâm kuldâleijee kielâkevttin, kote váldá vuotân viestâdemkyeimis sierâlágán vuáruvaikuttâstiilijn. Hárjuttâleh tááidu hammiid uáivilijd já toohâd merhâšumeráđádâlmijd argâpeeivi elimân lohtâseijee aášijn. Uápásmuveh sierâlágán pyereestvajemân, olmooškoskâvuodáid já eellimmuddoid lohtâseijee tevstáid sehe sâmikulttuur uáinun ulmuu já luádu pyereestvaijeem oohânlohtuumist já hárjuttâleh savâstállâđ toid lohtâseijee aášijn. Suogârdeh meid teknologia já digitalisaatio pyehtim nubástusâid vuáruvaikuttâsân já pyereestvajemân.

3. Säämi

Kuursâst tiáduvvvojeh teevstâi tulkkumtááiduh. Fáddán láá ereslasseen sâmmiliih ovdâstemorgaaneh, seervih, sâmmilij aassâmkuávu, historjá já Säämi.

4. Kulttuur já mediah

Kuursâst nanodeh maanġáluuhâmtááidu. Uápásmuveh sâmikuávu kulttuuralmónáid, tego teatterân, kirjâlâšvuotân, muusikân, aalmugârbivuáhán já mediaid, äigikyevdillii já nuorâid kiásutteijee uáinust.

5. Oppâm, pargo já puátteevuotâ

Kuursâst kiddejuh huámmášume viestâdem kulttuurlii hiäivulâšvuotân. Kuursâ fáádáh kuleh škoovlân, maajeeb oppâmân já pargoelimân sehe nuorâi puátteevuodâvuáváámáid.

6. Sâmmilâš luándutiätu

Kielâtááidu hárjuttâleh maanġâpiälâsávt. Kuursâst kiedâvušeh ekologálvâ, ekonomálvâ, sosiaallâvt já kulttuurilâvt killeel eellimtääpi sämi- já arktâlii kuávlust sehe sâmmilij luándukoskâvuodâ já eellimtiilijd.

7. Aalmugijkoskâsâš toimâ

Kuursâst aneh ävkkín kielâtááidu já nanodeh kulttuurlii ibârdâs nuuvt, ete uápásmuveh teikâ uásálisteh aalmugijkoskâsii oovtâstpaargon, rijjâtátulii paargon teikâ pargoelimân táárbu miel káidusohtâvuodáid keevtin. Kielâliih ulmeh miärâšuveh tooimâ vuáđuld. Máhđulii uásálistmist aalmugijkoskâsii tooimân uáppeeuh raportisteh vuovvijn, maid suápih oovtâst.

8. Viestâd sárnun já čäälin

Kuursâst nanodeh sâmi kiela pyevtittemtááiduid, maid tarbâseh sierâlágán vuáruvaikuttâstiilijn. Kiärduh ovdil kiedâvuššum fáádáid teikâ tievâsmiteh taid uáppei táár bui mielh. Hárjuttâleh sierâlágán tekstâšlaajâi pyevtittem já tulkkum.

5.5.9 Viereskielah, sâmi kiela, B3-oppâmeheri

Sâmi kiela B3-oppâmeheri máttááttâs ulmen lii, ete uáppee

- tobdá jieijâs kielâlii valjiittâs lasettem jârmâlâžžân
- ovdán sâmi kiela kevttén já tuáimen kulttuurlávt maanġâhâmásii maailmist nuuvt páiháliijn, aalmugliijn, tave-eennâmlíijn ko oles tavekaalootkuávlu siärváduvâin
- naanood jieijâs tiettim sâmi kielâin já sâmi kulttuuriijn já ibbeerd toi merhâšume algâalmug kiellân já kulttuurin
- ibbeerd taid hástusíjd já máhđulâšvuodâid, maid uccâ sárnoomere kielâ uáppee kuáhtáá, já viggá jiešalgálii kielâjeessânvuotân
- máttá pieijâđ jieijâs máttim ovdáneijee kielâ tááiduid kuvvimciäkkáduv täási A2.1 háárán já árvuštállâđ jieijâs tááidui ovdánem sehe ovdediđ ain jieijâs tááiduid.

Väldikodáliih jieñâlmittee kuursah

Vuossâmuin kuursâin tiäduttuvvojeh njálmáliih já toid luándulávt lohtâseijee uccâ kirjáliih vuáruvaikuttâstilálâšvuodah. Meid kuldâlem hárjuttâleh. Kirjálii viestâdem uási šadda kuulood, mutâ njálmálii viestâdem hárjuttâleh ain puoh kuursâin. Kuávdášlâš lii ovdediđ jehipiäiválii viestâdem vuáđukiärgusvuodâid. Kurssáid värídeh táár bu mielh saje oovtâst soppum teikâ äigikyevdilij fáádái kiedâvušmân. Tiäduttuvvoo uáinun láá säämi eellimhäämi kuávdášliih jiešvyevih. Puoh kuursâin pyehtih ovdediđ maanġâluuhâm tááiduid nuuvt, ete kiedâvušeh kirjálâšvuodâ, elleekuuvíjd, muusik, teatter, kovetaiduu teikâ media. Kuursâin uápásmuveh sierâ tekstâšlaajâid. Oppâamnâsraajíjd rastâlditte máttááttâs pyehtih olâšuttid sierâ kuursâin. Ráhtusíjd máttááttâleh, hárjuttâleh já kiärduh njebžilávt hiäivulij fáádái ohtâvuodâst. Šiev jienâdemtaavij vuáhâdutmân kiddejuh huámmâšume aalgâ räájist.

Jis juávhust láá uáppeeh, kiäin lii sâmituávvâš, kártejuh eromâšávt uápui algâmuddoost sii sâmi kiela teikâ kuávlukielâ tááiduid já uulmíjd já máhđulâšvuodâid finniđ torjuu sii uáppoid aldapirrâsist.

1. Uápásmup nubíjdân já sâmi kielân

Kuursâst uápásmuveh sâmi kiela sajattâhân maailmist já tobdeh ton kielâ, maid máttááttâleh, koskâvuodâ uáppei tolebáá oppâm teikâ máttám kielâid. Suogârdeh sâmi kiela merhâšume uáppei. Hárjuttâleh vuáruvaikuttâs aargân lohtâseijee tiilíijn já viestâdemstrategíaid, maid tarbâseh tain sehe máttááttâleh tergâdumosíjd ustevlâšvuotân lohtâseijee olgospyehtimíjd.

2. Maadhâšmin maailmist

Kuursâst hárjuttâleh cevzim sierâlágán sosiaallij kuáhtáámij tiilijn já táválumosijn ášáštállámtilijn. Máttááttâleh lase kompensaatiovuovij já eres viestâdemstrategiai kevttim.

3. Kuáhtáámeh sämikuávlust

Kuursâst hárjuttâleh cevzim sierâlágán sosiaallij kuáhtáámij tiilijn, sämikulttuurân kullee tábáhtusâin sierâ kuávluin sämikuávlust sehe táválumosijn ášáštállámtilijn. Kiddejuh huámmášume sosiaallij koodij máhđulijđ iäroid já sämikulttuur jiešvuovvijđ sierâ kuávluin sämikuávlust. Máttááttâleh lase kompensaatiovuovij já eres viestâdemstrategiai kevttim.

4. Pyereesvajjeem já huolâttem

Kuursâst máttááttâleh sierâ viestâdemniävui keevtin toimâm kuldâleijee kielâkevttin, kote váldá vuotân viestâdemkyeimis sierâlágán vuáruvaikuttâstiiijn. Hárjuttâleh tááiđu hammiđ uáivilijđ já toohâđ merhâšumeráđádálmijđ argâpeeivi elimân lohtâseijee aášijn. Uápásmuveh sierâlágán pyereestvajjemân, olmooškoskâvuodáid já eellimmuddoid lohtâseijee tevstáid sehe sämikulttuur uáinun ulmuu já luándu pyereestvajjeem oohánlohtuumist já hárjuttâleh savâstállâđ toid lohtâseijee aášijn. Suogârdeh meid teknologia já digitalisaatio pyehtim nubástusâid vuáruvaikuttâsân já pyereestvajjemân.

5. Säämi

Kuursâst tiäduttuvvojeh teevstâi tulkkumtááiđu. Fáddán láá ereslasseen sámmiliih ovdâstemorganeh, seervih, sámmilij aassâmkuávlust, historjá já Säämi.

6. Kulttuur já mediah

Kuursâst uápásmuveh sämikuávlust kulttuuralmónáid, tego teatterân, kirjálâšvuotân, muusikân, aalmugärbivuáhán já mediaid, nuorâid kiásutteijee uáinust. Kuursâst nanodeh maangâluuhâmtááiđu.

7. Oppâm, pargo já puátteevuotâ

Kuursâst kiddejuh huámmášume viestâdem kulttuurlii hiäivulâšvuotân. Kuursâ fáádáh kuleh škoovlân, maajeeb oppâmân já pargoelimân sehe nuorâi puátteevuodâvuávváámáid.

8. Sämmiláš luándutiätu

Kuursâst hárjuttâleh kielâtaáidu maanġapiälásávt. Kuursâst kiedâvušeh ekologáávt, ekonomáávt, sosiaallávt já kulttuurlávt killeel eellimtäápi sämi- já arktáálii kuávlust sehe sämmilij luándukoskávuodâ já eellimtiilijd.

LAHTOS 1

OVDÁNEIJEE KIELÁTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÁH

Kuvvimciäkkádáh lii Suomâst rahtum heiviittâs ciäkkáduvâin, moh kuleh Euroop räädi toomâst rahtum Kielâi oppâm, máttáattem já árvuštállám ohtsii eurooplâi čujosraami siisâ.

OVDÁNEIJEE KIELÁTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÁH					
Táidu-tääsi	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkuđ teevstáid	Táidu pyevtittid teevstáid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlágán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurilâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtitemtááiduh</i>
A1.1	Uáppee ciävzá koskâttuvâi viestâdemkyeimi torjuu vievâst muádi, puoh táválumosávt kiärdoo já ruutiinlii viestâdemtiileest.	Uáppee taarbâs ennuv išeniävuid (ovdâm. lihâstuvah, sárgum, sänilistoh, internet). Uáppee máttá motomin ervidid teikâ árvuštállâd ovtâskâs saanj merhâsuumijd äššiohtâvuodâ, almostiädu teikâ eres kielátááidus vuáduhd. Uáppee máttá čäittid, ete lii-uv iberdâm.	Uáppee máttá kevttid motomijd kielân já kulttuurân puoh táválumosijd ustevvuodâ olgospyehtimijd (tiervâtem, iäruviervâtem, kijttem) motomijn puoh ruutiinlomos sosiaallijn ohtâvuodâin.	Uáppee ibbeerd uccâ meerijd sarnum já čallum ovtâskâs saanjid já olgospyehtimijd. Uáppee tobdá puustavvuáhâduv teikâ uáli räijejum mere čäällimmeerhâid.	Uáppee máttá olgospyehtid jieijâs sárnumist uáli uccáa nuuvt, ete kiävttá hárvuttállum saanjid já máttááttállum fastâolgospyehtimijd. Uáppee jienâd motomijd hárvuttállum olgospyehtimijd iberdetteht já máttá čäällid motomijd sierâ saanjid já eđâlduvâid.
Kielátááidu álgu-uápui haldášem					

OVDÁNEIJEE KIELÂTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÂH					
Táidu-tääsi	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkud teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlagán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurilâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtittemtááiduh</i>
A1.2	Uáppee ciävzá koskâttuvâi táválumosávt kiärdoo ruutiinlijn viestâdemtiilijn väldimáin vala ianááš torjuu viestâdemkeyimist.	Uáppee tuurvâst jieijâs viestâdmist puoh tehálumosáid saaniid já olgospyehtimijd. Uáppee taarbâs ennuv išeniävuid. Uáppee máttá pivdeđ kiärdum teikâ hitâsubboht sárnum.	Uáppee máttá kevttid motomijd puoh táválumosijd kielân tijpâlijd ustevvuodâ olgospyehtimijd ruutiinlijn sosiaallijn ohtâvuodâin.	Uáppee ibbeerd muádi sääni kukkosii čallum teevstâ, mii ana sistees hárvuttállum, uápis sánáduv já olgospyehtimijd já hiđes sárnum. Uáppee tobdá teevstâst ovtâskâs tiäđuid.	Uáppee pasta mainâstid motomijn uápis já sunjin olssis tergâdis aášijn keevtin kâržis olgospyehtimráaju já čäälliđ muádi uánihis celkkuu hárvuttállum fáádáin. Uáppee jienâd ianááš hárvuttállum olgospyehtimijd iberdetteht já haaldâš pyereest kâržis vuáđusánáduv, muádi tilâlâšvuotân čonnum olgospyehtim já vuáđukielâoopâ amnâstuvâid.
Ovdáneijee algâkielâitáidu					

OVDÁNEIJEE KIELÂTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÂH					
<i>Táidu-táási</i>	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkud teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlagán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurilâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtittemtááiduh</i>
A1.3	Uáppee ciävzá maangâin ruutiinlijn viestâdemtiilijn väldimáin motomin torjuu viestâdemkeyimist.	Uáppee uásálist viestâdmân, mutâ taarbâš ain távjá išeniävuid. Uáppee máttá reagistid kâržis sánálij olgospyehtimijguin, uccâ lihâstuvâiguin (ovdâm. nuáigistmáin), jienâduvâiguin, teikâ ereslágán ucemus macâttâssáin. Uáppee ferttee pivded čielgiittâs teikâ kiárdum uáli távjá.	Uáppee máttá kevttid táválumosijd ustevlii kielâkevttimân kullee olgospyehtimijd maangâin ruutiinlijn sosiaallijn ohtâvuodâin.	Uáppee ibbeerd čallum teevstâ, mii ana sistees oovtkiárdânis, uápis sánáduv já olgospyehtimijd já hides sárnum äššiohtâvuotâ toorjân. Uáppee pasta kavnáđ suu tarbâšem oovtkiárdânis tiáđu uánihis teevstâst.	Uáppee máttá rájálíi mere uánihis, paajeeld máttááttállum olgospyehtimijd, kuávdášlii sánáduv já vuáđutáási ceelhârâhtusijd. Uáppee pasta mainâstid argâpeeivi já sunjin tergâdis aášijn keevtin kâržis olgospyehtimrááju já čäällid oovtkiárdânijd viestâid já jienâdid hárjuttállum olgospyehtimijd iberdetteht.
Tuáimee algákielátáidu					

OVDÁNEIJEE KIELÂTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÁKKÁDÂH					
Táidu-táisi	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlagán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurilâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtitemtááiduh</i>
A2.1	Uáppee pasta lonottid jurduid teikâ tiäduid uápis já argâpeeivi tiilijn sehe tyellittalli paijeentoollâđ viestâdemtilâlâšvuotâ.	Uáppee uásálist lasaneijee meerijn viestâdmân tuurvâstmân häärvihht ij-kielâlijd olgospyehtimijd. Uáppee ferttee pivdeđ kiärdum teikâ čielgâsmittem uáli távjá já máttá mottoom verd heiviittid viestâdemkyeimi olgospyehtimijd jieijâs viestâdmist.	Uáppee ciävsá uánihis sosiaallijn tilâlâšvuotâin já máttá kevttid táválumosijd ustevlijd tiervâttâsâid já sárnuttemvuovijd sehe oovdânpyehtid ustevlávtt ovdâmerkkân pivdemijd, povdiittâsâid, iävtuttâsâid já addâgâspivdemijd já västidid tagaráid.	Uáppee ibbeerd älkkees teevstâid, moh aneh sistees uápis sánáduv já olgospyehtimijd sehe njebžilis sárnum. Uáppee ibbeerd uánihis, oovtkiärdánij, suu kiäsutteijee viestâi vááimussiskáldâs já teevstâ vuádujurduid teevstâst, mast lii uápis sánáduv já mon siskáldâs puáhtá munedid. Uáppee pasta pyereest oovtkiärdánis árvuštálmân äššiohtávuotâ toorjân.	Uáppee pasta mainâstid jyehipiäiválijn já konkretlijn sehe olssis tergâdijn aášijn nuuvtt, ete kiävtttá oovtkiärdánijd celkkuid já konkretlii sánáduv. Uáppee máttá vuáduvánáduv, mon puáhtá älkkeht munedid já maangâid tehálumosijd ráhtusijd. Uáppee máttá heiviittid motomijd jienâdem vuádujuolgâdusâid eres-uv ko hárvuttállum olgospyehtimijn.
Vuádukielâttááidu algámuddo					

OVDÁNEIJEE KIELÂTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÂH					
Táidu-táási	Táidu toimâd vuáruvaikuttásâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttás sierâlagán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurlaš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtittemtááiduh</i>
A2.2	Uáppee ciävzá kuáhtulávt maangâlágánijn jyehipiäiválijn viestâdemiilijn já pasta lasaneijee meerijn leđe algâtteijee viestâdemiileest.	Uáppee uásálist lasaneijee meerijn viestâdmân nuuvt, ete kiävttá táárbu mielđ fastâedâlduvâid ko pivdá tárkkilistem čoovdâsaanijn. Uáppee ferttee pivdeđ kiárdum teikâ čielgâsmittem tyellittáli. Uáppee kiävttá ovdâm. aldatuávâdov teikâ almolub tuávâdov, ko ij tiede tárhis tuávâdov (peenuv/ellee teikâ táálu/tupe)	Uáppee máttá kevttid kielâ oovtkiárdánis vuovvijn puoh tehálumos tárguttássáid, tego tiäduloonootmân sehe uáivilij já jurđui ääšimiäldásii olgospyehtimân. Uáppee pasta savâstállâđ ustevlâvt nuuvt, ete kiävttá táválumosijđ olgospyehtimijđ já vuáđutääsi viestâdemruutiinijđ.	Uáppee pasta čuávvuđ pyereest aldamiärasávt čielgâ äššisaavâ uáivisoojijđ, tobdá távjá ton savâstállâm fáádá, mast sun lii mielđi, ibbeerd uáiviaašijđ almoskielâlii teevstâst teikâ hiđes sárnumist, mii ana sistees uápis sánâdov. Uáppee máttá árvuštállâđ tubdâmettum saanij merhâšuumijđ äššiohtâvuodâst.	Uáppee máttá kuvvid liston (aheluokân tijnpâlijn) jyehipiäiválij elimân kullee aašijđ, nuuvt ete kiävttá táválii sánâdov já motomijđ idiomaatljđ olgospyehtimijđ sehe vuáđutääsi ráhtusijđ já motomin váhá eenâb-uv váttee. Uáppee máttá heiviittid motomijđ jienâdem vuáđunjuolgâdusâid eres-uv ko hárttállum olgospyehtimijn.
Ovdáneijee vuádukielâitáidu					

OVDÁNEIJEE KIELÂTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÂH					
<i>Táidu-táási</i>	Táidu toimâd vuáruvaikuttásâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttás sierâlágán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurlâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtittemtááiduh</i>
B1.1	Uáppee pasta viestâid , uásálistid savástálmáid já olgospyehtid jieijás uáivilijđ viehâ älkkeht jyehipiäiválijn viestâdentiilijn.	Uáppee pasta motomijn meerijn lede algátteijee viestâdem sierâ mudoin já máttá visásmittid, ete lii-uv viestâdemkyeimi iberdâm viestâ. Uáppee máttá karved teikâ sajanpieijâđ tubdâmettum sääni teikâ hammid suu viestâ uddâsist. Uáppee pasta rádadállâđ tubdâmettum olgospyehtimij merhâsuumijn.	Uáppee čáittá, ete tobdá tehálumosijđ ustevlâšvuodânjuolgâdusâid. Uáppee pasta väldid vuáruvaikuttásâstis vuotân motomijđ tehálumosijđ kulttuurláid vuáhâduvâid lohtâseijee uáinuid.	Uáppee iberd uáiviasijđ já motomijđ detaljid čielgâ já masa normaalliävtu almoskielâlii sárnumist teikâ almolávt iberdettee čallum teevstâst. Uáppee iberd ohtsii feeriimân teikâ almostiätun vuáduduvvee sárnum teikâ čallum teevstâ. Uáppee kávná uáivijurduid, čoovdâsaanijđ já tehálijđ detaljid meid ráhtádâthánnáá.	Uáppee máttá mainâstid váimussoojijđ já meid váhá detaljid sierâlágán jyehipiäiválii elimân lohtâseijee suu kiásutteijee tuodálijn teikâ kuvâttállum fáádáin. Uáppee kiävtvá viehâ vijdes sánâduv já ráhtusvaljiittâs sehe motomijđ táválijđ fraasijđ já idiomijđ. Uáppee máttá heiviittid maangâid jienâdem vuádunjuolgâdusâid eres-uv ko hárvuttállum olgospyehtimijn.
Tuáimee vuádukielâid					

OVDÁNEIJEE KIELÁTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÂH					
Táidu-tääsi	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlagán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevtim</i>	<i>Viestâdem kulttuurlâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtittemtááiduh</i>
B1.2	Uáppee pasta uásálistid viestâdmân viehâ älkkeht meid motomijn váttâsub-uv viestâdentiilijn tego talle ko viestâdeh äigikyevdili tábáhtusâst.	Uáppee pasta lede algâtteijee uápis fáadá kiedâvušsee vuáruvaikuttâstiileest nuuvt ete kiävttä hiäivulii olgospyehtim. Uáppee pasta tivvood puástuibárdâsâid viehâ luándulávt já ráđádállâđ meid viehâ muálkkáás aasij merhâsuumeest.	Uáppee máttá kevttid sierâlagán tárguttâssâid kielâ, mii ij lah lijkâs epiformaallâš teikâ lijkâs formaallâš. Uáppee tobdá tehálumosijd ustevlâšvuodânjuolgâdusâid já tuáimá toi miäldâsávt. Uáppee pasta väldid vuáruvaikuttâsâstis vuotân tehálumosijd kulttuurláid vuáhâduvváid lohtâseiijee uáinuid.	Uáppee ibbeerd sárnum uápis teikâ viehâ almolijn fáádáin, mii ana sistees čielgâ äššitiáđu já čiävzá meid mottoom verd árvuštállâm váttee teevstâin. Uáppee ibbeerd uáivisoojjid já tehálumosijd detaljjid vijdes formaallii teikâ epiformaallii savâstálmist, mast sun lii mielidi.	Uáppee máttá mainâstid táválijn, konkretijn fáádáin nuuvt, ete kovvee, sierrii já verdid. Uáppee olgospuáhtá jieijâs viehâ älkkeht já pasta čäällid persovnljij já almolub-uv viestâid já olgospyehtid jurduidis meid motomijn kuvâtállum fáádáin. Uáppee kiävttä viehâ vijdes sánáduv já táváljij idiomijj sehe maangâlagánijj ráhtusijj já muálkkáás-uv celkkuid. Uáppee haaldâš jienâdem vuáđunjuolgâdusâid eres-uv ko hárjuttállum olgospyehtimijn.
Njyebžilis kielátáidu					

OVDÁNEIJEE KIELÂTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÁKKÁDÂH					
Táidu-táási	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlágán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurilâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtittemtááiduh</i>
B2.1	Uáppee pasta viestâdid njyebžilávt meid motomijn olssis uddâ viestâdemtiilijn, main kevttih motomin abstraktâ, mutâ kuittâg čielgâ kielâ.	Uáppee pasta pyehtid jieijâs uáivil oovdân já motomin kevttid fastâfraasijd, tego ”Tot lii vaigâdis koččâmuš” vai finnee olssis ääigi. Uáppee pasta ráđádállâđ meid muálkkáás aasij já tuáváduvâi merhâsuumeest. Uáppee pasta tarkkuđ jieijâs iberdem já viestâdem sehe tivvood kielâs.	Uáppee viggâ olgospyehtid jurduidis ääšimiäldâsávt já nuuvt, ete kunnijât viestâdemkyeimi väldimáin vuotân sierâlágán tiilij asâtem vátámâšâid.	Uáppee ibbeerd ášálávt já kielâlávt muálkkáás sárnum teikâ čallum teevstâ. Uáppee pasta čuávvuđ vijđes sárnum já muálkkáás agâstállâm sehe olgospyehtid uáivisoojjid tast, maid lii kuullâm. Uáppee ibbeerd stuorrâ uási savâstâlmist, mast sun lii mielidi. Uáppee ibbeerd maangâlágánijd čallum teevstâid, moh pyehtih kiedâvuššâđ meid abstraktâ fáádâid já main láá tuotâääših, ovdâjurduuh já uáivileh.	Uáppee máttá olgospyehtid viehâ čielgâsávt já tárkkilávt jieijâs maangâin suu feeriimpirráđâhân kullee aasijn nuuvt, ete kiávttâ maangâpiälâsijd ráhtusijd já vijđes sánáduv, mii ana sistees meid idiomilágán já abstraktâ olgospyehtimijd. Uáppee pasta uásalistid meid viehâ formaallijd savâstâlmáid já haaldâš viehâ vijđes sánáduv já váttee-uv ceelhârâhtusijd. Jienâdem lii čielgâ, saanij váldutiáddu olmâ stavâlist já sárnum ana sistees motomijd čuosâttâhkielân tijnpâlijd intonaatiomaalijd.
Jiečânâs kielâtaáidu vuáduváási					

OVĐÁNEIJEE KIELĀTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIĀKKÁDĀH					
<i>Táidu-táási</i>	Táidu toimâđ vuáruvaikuttásâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlágán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurilâš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtitemtááiduh</i>
B2.2	Uáppee pasta kevttid kielâ maangâlágánijn meid olssis uddâ viestâdemtiilijn, main tarbâšuvvoo maangâpiälâsâš kielâ.	Uáppee viggâ adelid macâttâs, oovdânpyehtid tievâsmittee uáinuid teikâ juurdâpuátusijd. Uáppee pasta ovdedid viestâdem ovdânem sehe táárbu mielid kevttid eufemismijd já pasta ráádâllâđ meid muálkkáás aasij já tuávâduvâi merhâšumeest. Uáppee máttá kevttid iberdem tuárjoo strategiid, tego uáivisoojij nuurrâm ja ovdâmerkkân muuštõnmerkkiimij ráhtim tast, maid lii kuullâm.	Uáppee pasta olgospyehtid jurduidis luándulávt, čielgâsávt já ustevlávt sehe formaallii ete epiformaallii tiileest já valjid kielâkevttimtáávi tiilij já toid uásálistee ulmui mielid.	Uáppee ibbeerd ellee teikâ pädejum čielgâsávt čovdâččum almoskielâlii sárnum puohlágánijn tiilijn já ibbeerd mottoomverd meid vieres kielâhaamijd. Uáppee pasta luuhâđ sierâ tárguttâsâi várás čallum muálkkáás teevstâid já keessid čuákán toi uáivisoojij. Sun pasta tubdâđ ovdâjurduid já árvuštállâđ kriittálávt tom, maid lii kuullâm teikâ luuhâm.	Uáppee máttá olgospyehtid jieijâs visesvuodáin, čielgâsávt já ustevlávt. Sun haaldâš vijdáht kielâlijd vuovijd olgospyehtid konkretlijd já abstraktlijd, uápis já tubdâmettum fáádâid. Uáppee máttá viestâdid jiešráđálávt já čäällid čielgâ já čovdâččum teevstâ. Jienâdem lii uáli čielgâ, saanij váldutiáddu lii olmâ stavâlist já sárnum ana sistees motomijd čuosâttâhkielân tijpâlijd intõnaatiomaalijd.
Tuáimee jiečânâs kielâid					

OVDÁNEIJEE KIELÁTÁÁIDU TAASIJ KUVVIMCIÄKKÁDÁH					
Táidu-tääsi	Táidu toimâd vuáruvaikuttâsâst			Táidu tulkkuđ teevstâid	Táidu pyevtittid teevstâid
	<i>Vuáruvaikuttâs sierâlágán tiilijn</i>	<i>Viestâdemstrategiai kevttim</i>	<i>Viestâdem kulttuurlaš hiäivulâšvuotâ</i>	<i>Teevstâi tulkkumtááiduh</i>	<i>Teevstâi pyevtitemtááiduh</i>
C1.1	Uáppee pasta vuáruvaikuttâsân maangâpiäláávt, njebžilávt já tárkkilávt puohlágánijn viestâdentiilijn.	Uáppee váldá luándulávt ovdâsvástádâs viestâdem ovdánmist. Uáppee máttá hammiđ uddâsist, maid sun haalijd olgospyehtid sehe pasta kiásádâttâđ maasâd, ko kuáhtáá vaigâdвуодâid já kiávttá čeeppiht kielân teikâ konteekstân lohtâseijee oonâid ko taha juurdâpuátusijd teikâ muuneed puáttee.	Uáppee pasta kevttid kielâ njebžilávt já pehtilávt sosiaallâid tárguttâsâid, meid olgospyehtid tobdotiilijd, epinjuolgâ čujottâsâid, ovdâm. ironia já stulláávuodâ.	Uáppee ibbeerd ovtâskâsčuággái miel meid kuhebijd oovdânpyehtimijd uápis já almolijn fáádáin, veikâ sárnum ij liččiigin čielgâsávt čovdâččum já anaččij sistees idiomaatlijd olgospyehtimijd teikâ register loonootmijd. Uáppee ibbeerd ovtâskâsčuággái miel muálkkáás abstraktlijd čallum teevstâid já pasta ovtâstittid tiádu muálkkáás teevstâin.	Uáppee máttá olgospyehtid jieijâs njebžilávt, tárkkilávt já čovdâččum vuovijn maangâlágánijn fáádáin teikâ toollâđ viehâ kuhes oovdânpyehtim, moos lii ráhtádâttâm. Uáppee pasta čäällid pyereest čovdâččum teevstâid muálkkáás fáádáin vises, persovnljn stiijláin. Uáppee kielâlâš olgospyehtimrááju lii uáli viijdes. Jienâdem lii luándulâš já älkkee kuldâlid. Sárnumrytmâ já intonaatio lává čuosâttâhkielân tijnpâliih.
Čepis kielátááidu vuáduťääsi					

27.10.2015

8/012/2015

Luvättâhškovlim uárnejjeeh

**LUVÄTTÄHŠKOVLIM TIEVÄSMITTEE SÄMIKIELÄ MÁTTÁÁTTÁS ULMEH,
KUÁVDÁŠLIH SISKÁLDÁSAH JÁ UÁPPEE OPPÂM ÁRVUŠTÁLLÂM**

Máttááttâshaldáttâs addel lahtosin orroo ravvuu luvättâhškovlim tievâsmittee sâmi Kielâ máttááttâs uulmijn, kuávdášlihn siskáldâsâin já uáppee oppâm árvuštâlmist. Raavâ kuáská luvättâhškovlim tievâsmittee sâmi Kielâ máttááttâsân, mii uárnejuvoo sierâ ruttâdem vievâst [Máttááttâsministeriö asáttâs viereskielâlij sehe sâmi Kielâlij já romanikielâlij uáppei tievâsmittee máttááttâsân vuáđumáttááttâsâst já luvättâhškovliimist miedettum staatâtorjuu vuáđđusijn (1777/2009)].

Máttááttâs uárnejuvoo taan ravvuu miäldásávt 1.8.2016 räajist.

Lasetiäđuid ravvust já tast, ete kost tot lii finnimnâál, finnee Máttááttâshaldáttâs Almosčuovviittejje škovlim já arâšoddâdem sehe Ruotâkielâlâš škovlim já arâšoddâdem -toimâohtâduvâin.

Uáivihovdá

AULIS PITKÄLÄ
Aulis Pitkälä

Hovdá

JORMA KAUPPINEN
Jorma Kauppinen

LAHTOS

Luvättâhškovlim tievâsmittee sâmi Kielâ máttááttâs ulmeh, kuávdášlihn siskáldâsah já uáppee oppâm árvuštállâm

LUVÁTTÁHŠKOVLM TIEVÂSMITTEE SÄMIKIELÂ MÁTTÁÁTTÁS ULMEH, KUÁVDÁŠLIH SISKÁLDÂSAH JÁ UÁPPEE OPPÂM ÁRVUŠTÁLLÂM

Suomâ vuáđulaavâ mielđ jyehti Suomâst ässee ulmust lii vuoigáđvuotâ paijeentoolláđ já ovdedid jiejâs kielâ já kulttuur. Sämikielâ máttááttás tárguttássân lii tuárjuđ uáppee aktiivlii maanġákielâlášvuodâ ovdánem sehe kiddiistume kielátááidü avepiäiválii oovdedmân. Sämikielâ máttááttás tuárju uáppee uásálášvuodâ sehe jiejâs kielâ- já kulttuursiärváđuv já syemmili kielâ- já kulttuursiärváđuv aktiivláš já täsitiäduláš jesânin sehe maailmviđdosâš tuáimen.

Sämikielâ máttááttásâst taheh oovtâstpargo suomâkielâ já kirjálášvuotâ - máttááttássáin já eres amnâsij máttááttássáin. Ohtsâš kielâšoddâdem lasseet uáppei ibárdâs kielâ- já kulttuurtuávuváá merhâšumeest ovtâskâs ulmui, siärvádâhân já ohtsâškoodán sehe stivree sii anneeđ áárvust sämikielâ já eres kielâid. Máttááttás tuárju já ruokâsmit uáppeid kevttid sämikielâ maanġapiälâsávt. Máttááttásâst aneh ävkkín uáppei máhđulášvuodâ ovdedid kielátááidus astoäâigi. Máttááttásâst tiäđutteh vuáruvaikuttâs já viestâdem.

Sämikielâ máttááttásâst váldojeh vuotân uáppei vuolġásajeh já kielátáidü. Máttááttásâst aneh ävkkín maanġapiälâsávt sierâlágán ohtâvuodâid sämikielân ovdâmerkkân nuuvt, ete kevttih tiätu- já viestâdemteknologia sehe sämikielâlii siärváđuv mättim. Uáppee ruokâsmiteh já tuárjuh sehe jurdâččem oovdedmân já persovnlíi kielâkevttimân. Máttááttásâst stivrejeh suogârdid kielâ- já vuáruvaikuttástááidui merhâšume jotkâuápui tááhust.

Ulmeh já kuávdášliih siskáldâsah láá miäruštállum oles luváttáhškovlim äâigi kyehti oppátijme ohhoost adelum sämikielâ máttááttás várás. Škovlim uárnejeijee ráhtá máttááttâsvuávám, kuás máttááttás uulmijđ miäruštâleh já siskáldâsâid väljejeht nuuvt, ete váldih vuotân sämikielâ sierânâsjiešvuovijđ. Sämikielâ máttááttâsvuávámijđ pyehtih ráhtid meid škovlim uárnejeijei oovtâstpargon.

Máttááttás pargo

Sämikielâ máttááttás pargon lii viđdedid já jienġalmittid uáppee sämikielâ tááidü. Máttááttás vievâst uáppee oovded ain tááidus toimâđ vuáruvaikuttástiilijn, uuccâđ sierâlágán tiäđu, árvuštálláđ tiäđu kriittálávt, suogârdid, argumentistid já nágáttálláđ ovdedeijee vuovvijn. Uáppee viijđed säni- já tuávádâhráájus já oovded maanġaluuhâm tááidus. Uáppee sämikielâ ráhtusjiešvuovij tubdâm já maanġapiälâsâš kevttim viđdán, sun tobdá kielâkuávlus madduid já oovded suu tááidus verdidid kielâ jieškote-uv jiešvuovijđ eres suu máttám kielâi háarán. Uáppee oovded suu tááidus anneeđ ävkkín sämikielâliijđ teevstáid já pyevttid teevstáid sierâ tárguttássáid.

Uáppee tubdâm jieijâs kulttuurkuávlur kirjálâšvuodâst, mainâstemärbivyevist, koválii kulttuurist já draamast šadda jieñâlubbon. Uáppee áárvust anneem sâmikielâ kuáttá šadda jieñâlubbon, já sun moovtâsk ain ovdedid suu sâmikielâ tááidus.

Máttááttâs ulmeh

Máttááttâs ulmen lii, ete uáppee

- pasta aktiivlii sâmikielâlii vuáruvaikuttâsân luándulávt sierâlágán tiilijn
- máttá anneđ ävkkín sâmikielâlijd teevstâid já tekstâšlaajâid já máttá pyevtittid tilâlâšvuotân hiäivulijd teevstâid
- viijded säni- já tuávdâhjáájus já oovded maangâluuhâmtááidus
- viijded já jieñâlmit suu tiäđulâšvuodâ sâmikielâ ráhtusist já kiävtust
- jieñâlmit jieijâs kulttuur já kirjálâšvuodâ tubdâm
- ana áárvust jieijâs kielâ já kulttuur já lii movtâskâm ain ovdedid suu sâmikielâ tááidus.

Árvuštállâm

Árvuštállâm čuáca sâmikielâ almolij uulmij juksâmân tiäduťmâin kurssâkuáhtâsijd uulmijd já kuávdâšlijd siskâldâsâid. Kuursâ ulmeh mainâstuvvojeĥ uáppei, vâi seĥe máttáátteijee já uáppee sättih čuávvuđ kuursâst ovdânem. Oppâmpoosees äigâsâš árvuštállâm, persovnlíi ulmeasâttállâm, jiešârvuštállâm, viärdâsâšârvuštállâm já macâttâs tuárjuh uáppee ovdedid suu mäťim. Kurssâárvusâánân vaikutteĥ kirjâliih, njâlmâliih já máĥduliih eres pyevtittâsah seĥe aktiivlâš porgâm kuursâ ääigi. Árvuštállâm lii maangâpiälâsâš, ávus, vuoigâlâš, uásâlistee, movtijdittee já jiešârvuštâlmân stivreijee. Jiešârvuštállâm tááidui vievâst uáppee ráhtâ miedetteijee já realistlii ibârdâs alnestis sârnon já čâllen sierâlágán vuáruvaikuttâstiilijn.

Kuursah

1. Teevstah já vuáruvaikuttâs (SÄI1)

Uáppee háriján sierrid já tulkkuđ teevstâi kielâ, merĥâšuumijd já ráhtusijd. Uáppee ibârdâs kielâst, teevstâin já vuáruvaikuttâsâst šadda jieñâlubbon. Suu tááiduh tulkkuđ já pyevtittid teevstâid seĥe naavcâ toimâđ vuáruvaikuttâstiilijn lassaan. Sun háriján tarkkuđ já ovdedid jieijâs tááiduid kuldâleijen, sârnon, lohhen já čâllen sierâlágán viestâdempirrâsijn. Sâmikielâi ráhtusij haldâšem naanoosm.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- jieñâlmit luuhâm- já čäällim tááidui seĥe persovnlíi kielâ pyevtittem
- vuáhâdut tááidus tulkkuđ, pyevtittid já árvuštállâđ sierâlágán teevstâid seĥe jieñâlmit tááidui čäällid amnâstuv vuáđuld
- máttá almoskielâlii oovdânpyehťimtäävi seĥe kirjâlávť já njâlmâlávť seĥe jieñâlmit jieijâs ibârdâs čâlimist já sârnumist prosesin, mii lii vuáruvaikuttâslâš, siärvâdâhlâš já oĥtâgâslâš

- naanood ráhtusij haldášem sehe uáppá tubdâđ teeſtâid rááhtuslâš ubâlâšvuotân
- jieñâlmit ibárdâs alnestis teeſtâi tulkkân já pyevtitteijen sehe pasta asâttid uulmijd jieijâs oppâmân
- hárján uuccâđ tiáđu sâmikielân nuuvt, ete kiávttá tiätu- já viestâdemteknologia já heiviit tom.

Kuávdášliih siskáldâsah

- uáppei jiejah já kielâsiärváduv teeſtah
- tekstâšlaajah siärvádâhlâš já funktionaallâš pyevtittâssân (muštâlejje, kovvejeje, stivrejeje, pele väldee já suogârdejeje) sehe sierlágánij teeſtâi kielâ já siskáldâs aicâdem já hárjuttállâm
- teeſtâi maanġâjienâlâšvuotâ, teeſtâi referistem já kommentistem
- maanġaluuhâmtáidü, maanġâhámásiih teeſtah, sierree já kriittâlâš luuhâm, luuhâmstrategiah, koveluuhâmtáidü
- čäällimproosees, tekstâubâlâšvuotâ já tiáđu heiviittem jieijâs olgospyehtimân
- tiáđuhaahâm- já haldášemtááiduh sâmikielân, viermiluuhâm, kâldeekritiik já kâldeečujottâsah
- kielâtiáđu kiärdum já kielâtipšom

2. Kirjälâšvuodâ vyevih já tulkkum (SÄI2)

Uáppee ibárdâs čaabâkirjälâšvuodâst, mainâstemärbivyevist já taidust, kielâ taidâlii pargoost já ton kulttuurlii merhâsuumeest jieñâlm. Uáppee ibárdâs juávkkudynamiikâst já juávkkuviestâdem almonijn jieñâlm já suu juávkkuviestâdemtááiduh šaddeh maanġâpiälâsubbon.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- jieñâlmit jieijâs tááidü sierrid já tulkkud mainâstemärbivyevi, kirjälâšvuodâ, muusik já eres taiduu anen ävkkim hiäivulijd tuávuovâid já aldânemvyevi
- uáppá iberdid kielâ tivtâlii kevttim, ovdâmerkkân kovâlâšvuodâ já maanġâtulkkumvuodâ
- hárján luuhâđ fiksiivlijd teeſtâid
- uáppá vuáđustid jieijâs tulkkum teeſtâin sehe njálmálávt já kirjálávt
- jieñâlmit jieijâs juávkkuviestâdemtááiduid já -tiáđuid.

Kuávdášliih siskáldâsah

- taiduu já kirjälâšvuodâ šlaajah, toi jiešnâäliih já ovdânem
- kielâ kovâlâšvuotâ já retorisiih vyevih kirjälâšvuodâst
- proosa, lyyrik já draama sierrim já tulkkum
- maanġâhámásiij teeſtâi mainâstem já olgospyehtim tarkkum
- kirjälâšvuodâ vuovij kevttim jieijâs teeſtâin, dramatisistem
- njálmáliih já kirjáliih kirjälâšvuodâ tulkkumeh, viermisavâstállâm
- čuolmâčuávdim juávkkuviestâdmist
- ulmemiäldâsâš taaidâsavâstállâm sehe savâstállâm sierrim já árvuštállâm juávkkutááidui já -almonij uáinust

3. Tááláš kulttuur já muštálusah (SÄI3)

Uáppee uáppá tarkkuđ sámi kielâlii tááláa kulttuur já äigikyevdilijđ almonijđ sierâlágán aldanemvuovij já eromášávt muštálusái uáinust. Uáppee jienjâlmit jieijâs tááiduid vuáruvaikuttâsetiikkast já ibbeerd taggaar vuáruvaikuttâs merhâšume, mii viggee vuárusavâstálmân já kunnijât maanġâjienâlâšvuodâ.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- uápásmuvá tááláa kulttuur almonáid já äigikyevdiláid tekstâšlaajáid
- jienjâlmit jieijâs ibárdâs kielâ já teevstâi merhâšumeest kulttuurist
- jienjâlmit jieijâs ibárdâs muštálusâst kulttuurij kuávdášlâš almonin
- jienjâlmit jieijâs tiettim kulttuurist já kielâ já kulttuur merhâšumeest identiteetân
- tobdá tááláa kulttuur kuávdášliđ teemađ já máttá árvuštállâđ toi merhâšume jieijâs kulttuur uáinust
- uáppá iberdiđ vuáruvaikuttâskoskâvuodâi hámmejum já kelduid.

Kuávdášliih siskáldâsah

- kielâ já teevstah kulttuurlâš almonin
- kielâ sánádâh kulttuur kyedden
- teevstâi äigikyevdileh šlaajah já mediateevstah
- tááláš kulttuur já identiteet
- muštálusah mediast, muusikist, elleekuuvijn, tv-rááiduin já speelâin (myytâid, klassijkkárij táálááh háámih)
- maanġâhámásij teevstâi äigikyevdileh šlaajah, ovdâmerkkân teatter, mediateevstah, laavlályrik, elleekove, speelâh, koveh
- sámi kielâlâš muštâlemärbivyehi ovdil já tääi
- tiätukirje já tááláa roomaan tarkkum
- dialogâlâš vuáruvaikuttâs já vuáruvaikuttâsetiikka, vuáruvaikuttâs maanġâjienâlâšvuotâ já kulttuursensitiivlâšvuotâ
- vuárusavâstálmân viggee savâstálmeh, toi sierrim já árvuštállâm
- vuáruvaikuttâstááiduh já -etiikka viermist

4. Kielâ, kulttuur já identiteet (SÄI4)

Uáppee ibárdâs kielâ já eres olgospyehtimvuovij merhâšuumijđ hámmejeijee luándust, kielâ mulsâšudmist, kulttuur merhâšumeest já vuáruvaikuttâsâst šadda maanġâpiälâsubbon. Uáppee jienjâlmit jieijâs tiettim sámi kielâ, sámi kielâlii kirjálâšvuodâ já sámi kulttuur merhâšumeest ovtâskâs ulmuu identiteetân já ohtsâškoodán.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- naanood jieijâs kielâtááidui já jienjâlmit jieijâs kielâ- já tekstâtiädulâšvuodâ
- ibbeerd sámi kielâ ráhtulii luándu, jienjâlmit jieijâs tiáiduid kirjekielâ vuáđunoormâin já ovdâmerkkân uđâssaaniijn sehe máttá heiviittiđ taid talle ko pyevtit jieijâs teevstâid

- ibbeerd kielâ merhâšume jurdâččem, vuáruvaikuttâs já identiteet hammim niávvun
- jieñâlmit jieijâs uáinu sâmikielâ sajattuvâst maailm kielâi juávhust já máttá verdidiđ sierâ kielâi jiešnaalijd
- jieñâlmit jieijâs ibárdâs eenikielâ já kielâtááidu merhâšumeest já ana áárvust maanġâkielâlâšvuodâ
- uáppá analysistiđ jieijâs kielâtááidu.

Kuávdášliih siskáldâsah

- kielâ, kirjâlâšvuodâ, kulttuur já media merhâšume identiteet hammiimist já juurdâšmist
- almoskove jieijâskielâlii kirjâlâšvuodâst já eres kulttuurist sierâ aagij, sâmikielâlii siärváduv madduuh
- sâmmilâšvuotâ, kulttuuridentiteet já kulttuurij tubdâm
- kielâ ráhtusij vuáháduvtem já kielâtipšom uáppee táarbui mielđ
- sâmikielâ viärdádállâm suomâkielân já eres kielâid
- kuuvij já kovâlii kulttuur luuhâm já tulkkum
- sâmikielâ jiešnâalih, sarnum já čallum kielâ, kuávlukielah/sâmikielah sierâ kuávluin

5. Tekstâ já kontekstâ (SÄI5)

Uáppee uáppá tarkkuđ sâmikielâlijđ čallum já muštâlum teevstâid sehe teevstâi jiešvuovijd já vuáruvaikuttâs. Uáppee háriján sierrid, tulkkuđ já pyevtittiđ jieškote-uv stiijlâ teevstâid.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- uáppá tarkkuđ teevstâid já muštâlemärbivyevi toi áigálij já kulttuurlij konteevstâin já jotkumijn já koskâvuodâst eres teevstâid
- uáppá sierrid teevstâi jiešvuovijd
- pasta jiečânâs teevstâ pyevtitem prosesân já oovded jieijâs olgospyehtimvyevi
- uáppá valmâštállâđ njálmâlii oovdânpyehtim kirjâlâšvuodâ vuáduvd ohtuu teikâ juávhust
- tobdâ sâmikielâlii kirjâlâšvuodâ já sâmmilij čallei tehâlijđ tuoijid já njálmâlii ärbivyevi sehe teemaid já máttá árvuštállâđ toi merhâšume jieijâs kulttuur uáinust
- ibbeerd sâmikielâlii já sâmmilij čäällim kirjâlâšvuodâ sajattuv maailm kirjâlâšvuodâ uássin.

Kuávdášliih siskáldâsah

- sierâlágán konteevstah: kirjâlâšvuotâ eennâmtiedâlávť, kielâlávť, media hááran
- teevstâi tarkkum olmooskove, maailmkove, árvu- já juurdâmaailm čäitten sehe toi jieijâs ääigi ete tááláá ääigi konteevstâst
- genre teikâ stiijlâ čäällim vuolgâsajeen, mieliellee čäällim
- kielâtipšom já stiijlâjiešvievih
- sâmikielâlâš, sâmmilii čäalle teikâ sâmmilijn muštâleijee kirjâlâšvuodâ teikâ ärbivyevi tyeji
- njálmâlâš oovdânpyehtim kirjâlâšvuodâ vuáduvd

6. Teevstah já vaikuttem (SÄI6)

Uáppee uáppá tarkkuđ maanġáhámásijd teevstáid, toi kielâ já vuáruvaikuttâs eromâšávt vaikuttem uáinust. Sun uápásmuvá vaikuttem já agâstállâm vuovviđ sierâ mediain já jieñâlmit toid lohtâseijee tiáđuid já tááiđuid. Uáppee jieñâlmit jieijâs sárnumtááiđuid.

Ulmeh

Kuursâ ulmen lii, ete uáppee

- hárján viestáidid tilálášvuodâ miáldásávt
- ibbeerd sierâlagán njálmálijd já kirjálijd äššiteevstáid, eromâšávt uáivilteevstáid, jieñâlmit jieijâs luuhâmtááiđu já uáppá tarkkuđ teevstâi sirdem áarvuid
- uáppá tubdâđ, maht kieláin puáhtá vaikuttid
- máttá tarkkuđ teevstáid uáivilij já maailmkove hámmejeijen
- oovded jieijâs naavcâ toimâđ sierâlagán vuáruvaikuttástiilijn sehe hámmee já paijeentuálá vuáruvaikuttâskoskâvuodâid já ruokkâsm hammid já olgospyehtid jieijâs uáivilijđ vuáđustâsâiguin
- oovded jieijâs sárnumruokkâdvuodâ já olgospyehtimvisesvuodâ sehe oovdânpyehtim- já juávkkutááiđuid.

Kuávdášliih siskáldâsah

- peleväldee já vaikutteijee teevstah
- vaikuttem já agâstállâm vyevih já šlaajah
- čaabâkirjálášvuotâ já media vaikutteijen
- vaikuttem aargâ vuáruvaikuttâskoskâvuodâin sehe peleváldimij árvuštállâm já vaikuttâsah
- uásálistee aalmugjeessân vaikuttemmáđulášvuodah
- agâstállâm hárjuttállâm sehe njálmálávt já kirjálávt
- juávkkusavâstállâmpargoh, sarnum teevstâi kriittâlâš árvuštállâm, agâstállâm, nágáttállâm
- viestádeijee ovdâsvástádâs; mediavaljiimeh já viermietiikka, sánirijjâvuotâ, sensuur, priivaatvuodâ syeji, internetetiket
- sarnum teevstâi sierrim, tulkkum, árvuštállâm sehe sárnumkielâ sierânâsjiešvievih
- sárnumviestâdem kulttuurliih jiešvievih, uásálistem kielâsiärváduv vuáruvaikuttâsân
- miieldiellee olgospyehtim

Tuodâštusah

Uáppei adeluvvoo uásálistemtuodâštus luvâttâhškovlim tievâsmittee sâmikielâ oppâmist. Tuodâštusân merkkejuvvojev máttááttum kielâ, máttááttâs viđđodâh já sánálâš árvuštállâm teikâ nummeerárvusääni škovlim uárnejeijee meridem vuovviñ. Mudoi nuávdittuvvoo luvâttuv máttááttâsvuávám vuáđđusij miärádâsâid tiáđuin, moh merkkejuvvojev tuodâštussáid.